

Eindrapportage
Evaluatie Oumnia Works

Utrecht, 9 juli 2018

Dit rapport is geschreven door J.J.C van Eerten, E. Huiberts, J. Postel en L. Smulders van Labyrinth Onderzoek & Advies, met extern advies van Prof. B.J. Doosje van de Universiteit van Amsterdam.

Het onderzoek werd uitgevoerd in opdracht van de Expertise-Unit Sociale Stabiliteit, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid

Expertise-unit Sociale Stabiliteit
Ministerie van Sociale Zaken en
Werkgelegenheid

© Copyright 2018, Labyrinth Onderzoek & Advies

Amerikalaan 199
3526 VD Utrecht

T: 030 2627191

E: info@labyrinthonderzoek.nl

W: www.labyrinthonderzoek.nl

Alle rechten voorbehouden

Niets uit deze uitgave mag - door iemand anders dan de opdrachtgever - worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming

Inhoud

1. Inleiding	6
1.1. Oumnia Works	6
1.2. Context: radicalisering en opvoeding	6
1.3. Oumnia Works, een voorbeeld van preventie en empowerment?	7
2. De onderzoeksopzet	8
2.1. Doelstellingen	8
2.2. Onderzoeksvragen	8
2.2.1. Moeders	8
2.2.2. Trainsters	9
2.2.3. Gemeenten	9
2.3. Methode van onderzoek	9
2.3.1. Selectie van gemeenten en respondenten	9
2.3.2. Afname interviews	10
2.3.3. Codering en analyse	11
3. Programma-omschrijving	12
3.1. Het trainingsprogramma	12
3.1.1. Probleemschets	12
3.1.2. Algemene doelstelling	12
3.1.3. Doelgroep	12
3.1.4. Uitvoerlocaties	13
3.1.5. De inhoud	13
3.2. Helpdesk en nazorg	17
3.3. Train-de-trainersprogramma	17
4. Waardering en ervaren opbrengsten deelnemers	18
4.1. Introductie	18
4.2. Hoe wordt het programma Oumnia Works gewaardeerd door deelnemers?	18
4.2.1. Waardering van de inhoud en opzet	18
4.2.2. Waardering van de werkvormen	18
4.2.3. Waardering van de trainsters	20
4.3. Wat hebben zij geleerd? Sloot dit aan bij de verwachtingen en behoeften? In hoeverre wordt het geleerde toegepast in de praktijk?	20
4.3.1. Overwegingen bij deelname en verwachtingen vooraf	20
4.3.2. Opbrengsten die moeders ervaren	21
4.4. Welke aspecten van de training waren nieuw voor de deelnemers en waar waren ze al bekend mee?	22
4.5. In hoeverre hebben zij hun kennis en ervaring (na de training) gedeeld met anderen in hun omgeving?	22
4.6. Wat zijn de ervaringen van de deelnemers met de helpdesk en nazorg?	23

4.7.	Welke verbeterpunten zien zij voor het programma? _____	23
4.8.	Samenvatting _____	24
5.	Waardering en ervaren opbrengsten trainsters _____	25
5.1.	Introductie _____	25
5.2.	Hoe waarderen trainsters het train-de-trainersprogramma en de algehele voorbereiding? _____	25
5.3.	Hoe waarderen zij het trainingsprogramma voor moeders? Over welke elementen van de training zijn de trainsters tevreden? _____	26
5.3.1.	Randvoorwaarden voor een goede uitvoering _____	27
5.4.	Wat is hun ervaring met en hoe waarderen zij de extra ondersteuning die moeders vanuit Oumnia Works wordt geboden (helpdesk, nazorg)? _____	29
5.5.	Wat zijn de ervaren opbrengsten van het programma voor moeders? _____	29
5.6.	Welke verbeterpunten en aanknopingspunten voor doorontwikkeling zien zij voor het programma? _____	30
5.7.	Conclusie _____	31
6.	Waardering en ervaren opbrengsten gemeenten _____	32
6.1.	Introductie _____	32
6.2.	Waarom is het programma binnen de gemeente ingezet en welke overwegingen speelden hierbij een rol? _____	32
6.2.1.	Aanbod vanuit het Rijk _____	32
6.2.2.	De aanpak en verwachtingen van het programma _____	33
6.3.	Binnen welk beleidsveld is het ingezet, welke raakvlakken zijn er met andere beleidsvelden en hoe is hiermee omgegaan? _____	33
6.4.	Welke partners zijn er nodig om het programma uit te voeren en hoe waarderen zij de samenwerking? _____	34
6.4.1.	Samenwerking tussen Oumnia Works en lokale partijen _____	34
6.4.2.	Samenwerking tussen Oumnia Works en de gemeenten _____	35
6.5.	Hoe waarderen zij de aanpak van het programma Oumnia Works en wat zijn de ervaren opbrengsten van het programma voor moeders? _____	36
6.6.	Welke verbeterpunten en aanknopingspunten voor doorontwikkeling zien zij voor het programma? _____	36
6.6.1.	Inhoudelijk programma _____	36
6.6.2.	Vraaggericht werken _____	37
6.6.3.	Lokale inbedding van trainsters _____	37
6.6.4.	Betrekken van vaders _____	37
6.6.5.	Borging van het programma _____	38
6.7.	Conclusie _____	38
7.	Samenvatting, conclusies & aanbevelingen _____	39
7.1.	Introductie _____	39
7.2.	Belangrijkste resultaten van de interviews _____	39

7.2.1.	Interviews met moeders	39
7.2.2.	Samenvatting bevindingen interviews met trainsters	40
7.2.3.	Samenvatting bevindingen interviews met gemeenten	40
7.3.	Algemene conclusie	41
7.3.1.	Waardering voor het programma	42
7.3.2.	Ervaren opbrengsten	42
7.4.	Implicaties voor doorontwikkeling	43
7.5.	Beperkingen van het huidige onderzoek en suggesties voor vervolgonderzoek	43
8.	Geraadpleegde literatuur	45
Bijlagen		46
	Bijlage 1: Ingevulde evaluatieformulieren door moeders (periode jan-mei 2017)	46

1. Inleiding

In het kader van het “Actieprogramma Integrale Aanpak Jihadisme” is de overheid in Nederland begonnen met het betrekken van ouders bij de aanpak van radicalisering. Zo zet de overheid onder meer in op gerichte *bottom-up* activiteiten op het gebied van preventieve opvoedingsondersteuning. Oumnia Works, het programma dat centraal staat in dit onderzoek, kan worden beschouwd als een voorbeeld. Gezien er nog weinig zicht is op de opbrengsten van dergelijke programma’s, heeft de Expertise-unit Sociale Stabiliteit (ESS) van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) Labyrinth verzocht hier een evaluatieonderzoek naar te doen. Dit onderzoek is uitgevoerd in de periode van januari tot april 2018. Deze inleiding geeft een korte beschrijving van Oumnia Works en het mogelijke belang van het programma bij het voorkomen van radicalisering. Ook wordt kort de aanleiding van het onderzoek uiteengezet.

1.1. Oumnia Works

Oumnia Works is een programma geïnitieerd door de Haagse vrouwenorganisatie Steunpunt Sabr. Steunpunt Sabr biedt laagdrempelige zorg en steun voor vrouwen die kampen met sociaal-maatschappelijke en psychologische problemen. Vanuit dit steunpunt is Oumnia Works onder regie van islamitische moeders ontwikkeld. Dit is gebeurd in samenwerking met een multidisciplinair team van professionals en ervaringsdeskundigen en met facilitering vanuit de gemeente Den Haag. Het is ontstaan vanuit de behoefte van moeders om meer te weten te komen over radicalisering. Daarnaast moet het moeders helpen zelf vanuit de opvoeding meer te doen om de weerbaarheid van hun kinderen te versterken.

Met het programma wil de organisatie (islamitische) moeders *“extra bagage meegeven om hun kind te helpen zich staande te houden in een maatschappij die hoge eisen aan hen stelt”* (Oumnia Works website, zie literatuurlijst in deze rapportage). Tijdens de training wordt onder meer ingegaan op diverse lichtere en zwaardere opvoedkundige opgaven, het in contact komen en blijven met pubers en het bespreken van lastige onderwerpen, (religieuze) identiteit en burgerschap en socialemediabewustzijn en -opvoeding. Daarbij wordt aandacht besteed aan het ontstaan en het verloop van radicaliseringsprocessen en hoe moeders hier mee om kunnen gaan. Naast één-op-één-ondersteuning besteedt de training aandacht aan waar men terecht kan met opvoedvragen of bij zorgelijke signalen. Indien gewenst of mogelijk, worden hiervoor pedagogische hulpverleners en de wijkagent bij de training uitgenodigd. Dit om het vertrouwen bij moeders ten aanzien van preventieve opvoedhulp te vergroten, en eventueel ervaren barrières met betrekking tot het zoeken van hulp te verlagen.

Het programma is in het kader van het ‘Actieprogramma Integrale Aanpak Jihadisme’ vanaf september 2016 landelijk beschikbaar gesteld door de Nationaal Coördinator Terrorisme Bestrijding en Veiligheid (NCTV) van Ministerie van Justitie en Veiligheid (J&V; voorheen V&J) en het Ministerie van SZW. Daarbij is Oumnia Works tussen september 2016 en eind 2017 vanuit de NCTV en Expertise-Unit Sociale Stabiliteit (ESS) in het kader van de Versterkingsgelden in natura beschikbaar gesteld aan zogenoemde prioritaire gemeenten. De landelijke uitvoering ligt ook bij Steunpunt Sabr en wordt verzorgd in samenwerking met Centrum 1622, een stichting voor vormingswerk in het onderwijs. Oumnia Works is vanaf september 2016 tot en met december 2017 in achttien gemeenten uitgezet. Bij de start van de evaluatie waren er in deze gemeenten 48 trainingen uitgevoerd voor groepen van circa twaalf tot vijftien moeders.

1.2. Context: radicalisering en opvoeding

Voor de context van dit onderzoek wordt nu een overzicht gegeven van enkele belangrijke wetenschappelijke artikelen over radicalisering en opvoeding. Verschillende onderzoekers wijzen op de invloed van opvoeders en

opvoeding bij (het voorkomen van) radicaliseringsprocessen (Hallich & Doosje, 2017; Pels, 2014; Pels & de Ruyter, 2011; van San et al., 2010; Sieckelink & de Winter, 2016; Sikkens et al., 2017a; 2017b). Door sommigen wordt hierbij in het speciaal gerefereerd aan de potentiële rol van moeders, gezien de centrale plaats die zij veelal innemen als hoofdopvoeder binnen het gezin en de (emotionele) nabijheid tot hun kind (zie o.a. Schlaffer & Kropiunnigg, 2016). Opvoeders zouden onder meer een rol kunnen spelen bij het opbouwen van de weerbaarheid tegen radicalisering. Door open te staan voor en responsief te reageren op vragen en worstelingen van kinderen (bv. op het gebied van zingeving en identiteit), zouden zij eventueel een buffer kunnen vormen tegen radicale invloeden (Pels, 2014). Door op pedagogische wijze het gesprek aan te gaan, te reflecteren, of tegenwicht te bieden, zouden opvoeders een belangrijke rol kunnen spelen bij het positief bijsturen van hun kinderen (Pels, 2014).

Uit onderzoek blijkt dat opvoeders niet altijd goed in staat zijn hun kinderen te begeleiden bij de ontwikkelingsopgaven die zij ervaren, en dat een responsieve reactie bij mogelijke radicalisering veelal uitblijft (Pels, 2014; van San, 2010). Opvoeders hebben bijvoorbeeld niet altijd goed zicht op de belevings- en leefwereld van hun kinderen (die zich voor een groot deel ook online afspeelt), en zijn zich vaak niet bewust van de ontvankelijkheid van hun kinderen voor radicale invloeden (van San, 2010; van Wonderen & Capel, 2017). Soms hangen opvoeders ook eenzelfde gedachtegoed aan als hun kinderen, of zijn zij geneigd tot wegstappen of het bagatelliseren van extreme uitingen en/of gedragingen (Pels, 2014). Veelal weten opvoeders niet goed hoe zij moeten reageren wanneer hun kind radicaliseert. Er worden meerdere factoren benoemd die hierbij een rol kunnen spelen, zoals opvoedingsonzekerheid, onmacht of een (communicatie)kloof tussen ouder en kind (Pels, 2014; Sikkens et al., 2017). Onderzoek geeft ook aan dat vragen om (in)formele hulp van buitenaf veelal achterwege blijft, bijvoorbeeld vanwege schaamte en angst voor gezichtsverlies, of vanwege onzekerheid dan wel een gebrek aan vertrouwen ten aanzien van instanties (van Wonderen & Capel, 2017). Mede in dat kader wijzen diverse studies op het belang van programma's op het gebied van preventieve opvoedingsondersteuning om opvoeders extra toe te rusten (zie b.v. Sikkens et al., 2017a).

1.3. Oumnia Works, een voorbeeld van preventie en empowerment?

Het educatieve *empowerment*programma Oumnia Works kan worden gezien als een voorbeeld van een opvoedingsondersteuningsprogramma in het kader van de preventie van radicalisering. Naar de opbrengsten van dergelijke programma's is echter nog maar weinig onderzoek verricht. Dit komt ten dele doordat programma's als Oumnia Works relatief nieuw zijn. Voorliggende rapportage beoogt meer inzicht te geven in de opbrengsten van het programma volgens deelnemers en betrokkenen.

Er is al enig zicht op de waardering die moeders hebben voor het programma. Uit een analyse van de door moeders ingevulde evaluatieformulieren (n = 337) uit de periode januari t/m mei 2017, bleek dat moeders het programma (en zijn verschillende onderdelen) positief beoordeelden (zie bijlage).

In het volgende hoofdstuk wordt dieper ingegaan op de doelstelling van het onderzoek en onderzoeksvragen. De hoofdstukken daarna geven een korte programmaomschrijving (Hoofdstuk 3), en zetten de resultaten uiteen (Hoofdstuk 4 – moeders; Hoofdstuk 5 – trainsters; Hoofdstuk 6 – gemeenten). Het rapport wordt afgesloten met conclusies en aanbevelingen (Hoofdstuk 7).

2. De onderzoeksofzet

2.1. Doelstellingen

De onderzoekers is gevraagd een verkennend en praktijkgericht evaluatieonderzoek van beperkte schaal uit te voeren, om hiermee de waardering en opbrengsten van het programma te evalueren. Hierbij dienden drie perspectieven te worden meegenomen, die van:

- ⦿ De deelnemende moeders;
- ⦿ De trainsters;
- ⦿ De betrokkenen vanuit gemeenten.

Daarnaast dient het onderzoek inzichtelijk te maken welke aanknopingspunten deze betrokkenen zien voor eventuele verbeteringen en doorontwikkeling van het programma.

Het evaluatieonderzoek richt zich dus voor een groot deel op het in kaart brengen van de *ervaren* opbrengsten door de training. Dit impliceert dat met het evaluatieonderzoek over de werkzaamheid van het programma geen uitspraken kunnen worden gedaan die berusten op een aantoonbaar oorzakelijk verband. Dit was ook niet mogelijk. De betreffende trainingen waren al afgerond voor de start van de evaluatie, waardoor het niet mogelijk was om voor aanvang een enquête (nulmeting) af te nemen bij de doelgroep.

2.2. Onderzoeksvragen

Op basis van de opdracht zijn de volgende onderzoeksvragen voor de evaluatie geformuleerd:

- ⦿ Hoe waarderen de deelnemers, trainsters en vertegenwoordigers van gemeente het programma Oumnia Works?
- ⦿ Wat zijn in de ervaring van de betrokkenen de opbrengsten van het programma? In hoeverre draagt het bij aan bewustwording onder moeders omtrent radicalisering en biedt het moeders handelingsperspectieven?

Het achterhalen van de perspectieven en ervaringen van de drie verschillende groepen behoeft verschillende manieren van aanpak. Hiertoe zijn per doelgroep in samenspraak met de opdrachtgever deelvragen opgesteld. De deelvragen voor moeders richten zich meer op de eigen ervaringen. De vragen voor trainsters en gemeenteambtenaren zijn meer gericht op hun visie op de uitvoering en inzet van het gehele programma.

2.2.1. Moeders

- ⦿ Hoe wordt het programma Oumnia Works gewaardeerd door deelnemers?
- ⦿ Wat hebben zij geleerd? Sloot dit aan bij de verwachtingen en behoeften? In hoeverre wordt het geleerde toegepast in de praktijk?
- ⦿ Welke aspecten van de training waren nieuw voor de deelnemers en waar waren ze al bekend mee?
- ⦿ In hoeverre hebben zij hun kennis en ervaring (na de training) gedeeld met anderen in hun omgeving?
- ⦿ Wat zijn de ervaringen van de deelnemers met de helpdesk en nazorg?
- ⦿ Welke verbeterpunten zien zij voor het programma?

2.2.2. Trainsters

- ⊙ Hoe waarden trainsters het train-de-trainersprogramma en de algehele voorbereiding?
- ⊙ Hoe waarden zij het trainingsprogramma voor moeders? Over welke elementen van de training zijn de trainsters tevreden?
- ⊙ Wat is hun ervaring met en hoe waarden zij de extra ondersteuning die moeders vanuit Oumnia Works wordt geboden (helpdesk, nazorg)?
- ⊙ Wat zijn de ervaren opbrengsten van het programma voor moeders?
- ⊙ Welke verbeterpunten en aanknopingspunten voor doorontwikkeling zien zij voor het programma?

2.2.3. Gemeenten

- ⊙ Waarom is het programma binnen de gemeente ingezet en welke overwegingen speelden hierbij een rol?
- ⊙ Binnen welk beleidsveld is het ingezet, welke raakvlakken zijn er met andere beleidsvelden en hoe is hiermee omgegaan?
- ⊙ Welke partners zijn er nodig om het programma uit te voeren en hoe waarden zij de samenwerking?
- ⊙ Hoe waarden zij de aanpak van het programma Oumnia Works?
- ⊙ Wat zijn de ervaren opbrengsten van het programma voor moeders?
- ⊙ Welke verbeterpunten en aanknopingspunten voor doorontwikkeling zien zij voor het programma?

2.3. Methode van onderzoek

Om inzicht te krijgen in de waardering en ervaren opbrengsten vanuit de drie perspectieven is gebruik gemaakt van semigestructureerde interviews. Bij de keus voor deze methode speelde onder meer de aard van de thematiek, privacy en praktische overwegingen een rol. In onderstaande wordt dieper ingegaan op de selectie van de gemeenten en respondenten, de afname van de interviews en de codering en analyse. De gegevens van alle respondenten zijn voor het onderzoek geanonimiseerd om de privacy te waarborgen.

2.3.1. Selectie van gemeenten en respondenten

Zoals aangegeven is de training Oumnia Works in 2016 en 2017 in achttien gemeenten uitgevoerd. De opdrachtgever wilde inzicht krijgen in hoe betrokkenen de training hebben ervaren in diverse lokale contexten waar de training is uitgevoerd. Gegeven de beperkte middelen en tijd is in samenspraak met de opdrachtgever gekozen om vijf gemeenten mee te nemen in de evaluatie, hetgeen net iets minder dan de helft van de uitvoerlocaties van de training in 2017 betreft. Bij de selectie van deze gemeenten zijn onder meer verschillen in gemeentegrootte (één < 100.000, twee tussen 100.000-150.000, twee > 150.000), alsook het aantal trainingen dat in gemeenten ten uitvoer is gebracht meegewogen. Vier van de geselecteerde gemeenten zijn zogenoemde 'prioritaire gemeenten'. Aan hen is het programma aangeboden als onderdeel van de versterkingsgelden. Beoogd werd om binnen de geselecteerde gemeenten ten minste vijftien moeders (drie per gemeente), vijf betrokkenen vanuit de gemeenten (één per gemeente) en tien trainsters te interviewen.

In totaal zijn er vijftien moeders geïnterviewd. Omdat in een van de gemeenten slechts twee moeders bereid waren tot een interview, is in samenspraak met de opdrachtgever gekozen om een extra moeder te interviewen in de gemeente waar de meeste trainingen zijn uitgevoerd. Bij de werving en selectie van deelnemende moeders waren de onderzoekers afhankelijk van bemiddeling door lokale samenwerkingspartners (zoals scholen, vrouwenorganisaties, en moskeeën), die betrokken zijn geweest bij de implementatie van Oumnia Works, en de uitvoerder: Stichting Sabr (zie ook paragraaf 1.1). Dit, omdat er niet direct persoonsgegevens van de deelnemers konden worden gedeeld vanwege de gevoelige aard van het onderwerp en het waarborgen van

de privacy. De uitvoerder van het programma en de lokale samenwerkingspartners hebben geïnventariseerd welke moeders bereid waren tot een interview, dit teruggekoppeld aan de onderzoekers en waar nodig gefaciliteerd bij het maken van afspraken en/of zoeken van een geschikte interviewlocatie.

In totaal zijn er tien trainsters geïnterviewd en zes vertegenwoordigers van gemeenten. De trainsters en vertegenwoordigers van de gemeente zijn door de onderzoekers persoonlijk benaderd voor een interview, nadat zij over het onderzoek waren ingelicht door de uitvoerder dan wel opdrachtgever en hiervoor toestemming hadden verleend. In één gemeente is een duo-interview uitgevoerd met twee betrokkenen vanuit de gemeente. In de andere gevallen betrof het een persoonlijk interview. Het is belangrijk om te benadrukken dat de informatie verkregen van alle respondenten niet objectieve waarheden zijn, maar subjectieve meningen van respondenten: alle betrokkenen hebben hun eigen visie en op basis daarvan hun antwoorden gegeven.

2.3.2. Afname interviews

Er is voor elk van de doelgroepen van het onderzoek (deelnemers, trainsters, gemeenten) een toegespitste vragenlijst opgesteld, welke op basis van voorbereidend deskresearch en input van een externe expert is opgesteld. De interviews zijn verricht aan de hand van deze vragenlijsten.

De interviews met deelnemende moeders zijn afgenomen op een voor hen bekende locatie in hun eigen omgeving. De interviews werden afgenomen door vrouwelijke interviewers van Labyrinth met behulp van vrouwelijke notulisten vanuit Labyrinth. Op deze manier werd beoogd een veilige sfeer te creëren, zodat moeders zich op hun gemak voelden om op open wijze hun mening te geven en ervaringen te delen. De interviewers en notulisten zijn voorafgaand aan de start van de dataverzameling toegerust met een training van iets minder dan een dagdeel, gegeven door een onderzoeker van Labyrinth om hen verder in te lichten.

Aan de deelnemende moeders is de mogelijkheid geboden om het interview in het Turks en/of Marokkaans-Arabisch af te nemen. Door de opdrachtgever was aangegeven dat een gedeelte van de moeders laaggeletterd is en de Nederlandse taal niet zo goed zou beheersen. Toch is uiteindelijk door alle deelnemers aangegeven dat het interview in het Nederlands kon worden afgenomen, hetgeen ook gedaan is. De tijdsduur van de interviews met de deelnemers varieerde van circa 45 tot 75 minuten. Van elk van de interviews zijn notulen gemaakt die door de notulist zijn uitgewerkt in een interviewverslag. Deze verslagen zijn nagelezen door de interviewer.

De diepte-interviews met trainsters duurden circa 50 tot 90 minuten en zijn afgenomen door onderzoekers en interviewers van Labyrinth. Voorafgaand aan het interview is met de trainsters een locatie afgesproken die voor hen prettig is. Eén interview is op verzoek van een trainster telefonisch afgenomen. Alle interviews met trainsters zijn opgenomen. Deze opnamen zijn vervolgens door de interviewer uitgewerkt in een interviewverslag.

De diepte-interviews met vertegenwoordigers van gemeenten zijn afgenomen door onderzoekers van Labyrinth. De tijdsduur varieerde eveneens van circa 50 tot 90 minuten. De interviews zijn afgenomen op de gemeentehuizen of stadskantoren van de gemeenten. Interviews met vertegenwoordigers van de gemeenten zijn eveneens allemaal opgenomen en door de onderzoeker vertaald naar een interviewverslag. Op verzoek van de verschillende vertegenwoordigers zijn gespreksverslagen ter controle aan hen voorgelegd.

2.3.3. Codering en analyse

De gespreksverslagen zijn per doelgroep geordend en gecodeerd met behulp van het softwareprogramma MaxQDA¹ en zijn op basis van de onderzoeksvragen geanalyseerd. De codering is uitgevoerd door meerdere onderzoekers, vervolgens nagelopen en waar nodig verfijnd of gecorrigeerd door de hoofdonderzoeker. De data zijn daarna geanalyseerd en geïnterpreteerd door twee onderzoekers die elkaar inhoudelijk controleerden.

Voordat de resultaten van deze evaluatie worden gepresenteerd, wordt in het volgende hoofdstuk een korte uiteenzetting gegeven van het trainingsprogramma.

¹ Een softwareprogramma dat specifiek is ontwikkeld voor de analyse van kwalitatieve data.

3. Programma-omschrijving

Het programma Oumnia Works bestaat uit diverse onderdelen. Niet alleen biedt het een zevendelig trainingsprogramma voor moeders, het biedt ook ondersteuning met een helpdesk en nazorg. De training wordt gegeven door vrouwelijke trainers, die hiervoor zelf zijn getraind en voorbereid met een train-de-trainersprogramma. Het onderstaande biedt een beknopte omschrijving van deze verschillende onderdelen op basis van de documentatie van het programma.

3.1. Het trainingsprogramma

3.1.1. Probleemschets

Bij diverse gelegenheden hebben moeders van geradicaliseerde jongeren aan betrokkenen bij Oumnia Works aangegeven dat zij graag meer hadden willen doen om radicalisering te voorkomen. Volgens de ontwikkelaars is het programma vanuit deze hartenkreet ontstaan. Volgens Oumnia Works kunnen ouders vanuit de opvoeding een belangrijke rol spelen bij het versterken van de weerbaarheid van jongeren tegen radicale invloeden. Daarbij zijn zij vaak de eerste die merken dat hun kinderen vatbaar worden voor radicale invloeden. Het is van belang dat zij hier adequaat op reageren, bijvoorbeeld door tijdig hulp te zoeken. Daarnaast zouden zij ook een belangrijke rol kunnen spelen bij de aanpak van radicalisering en bij het herstellen van de band van radicale jongeren met de samenleving. Vanwege de nabijheid tot het kind en hun rol bij de opvoeding, zou dit bij uitstek gelden voor moeders. Veel moeders zouden echter niet weten hoe zij hiermee om moeten gaan. Ze zouden zich bijvoorbeeld niet goed bewust zijn van wat radicalisering is, waar het vandaan komt, en welke gevaren eraan gekoppeld zijn. Ook zouden ze niet weten hoe ze het gesprek kunnen aangaan en wat ze kunnen zeggen. Het programma speelt hierop in.

3.1.2. Algemene doelstelling

Het belangrijkste doel is moeders bewust te maken van de risico's die hun kinderen lopen en hun te leren wat zij hiertegen kunnen doen in de opvoeding van en in de omgang met hun kinderen. Het programma is vooral gericht op het stimuleren van bewustwording en het aanbieden van handelingsperspectieven. Daarbij staan drie zaken centraal:

- ⊙ Wat is radicalisering en hoe verloopt het radicaliseringproces (herkennen van radicaliseringprocessen)?
- ⊙ Hoe kom en blijf je in contact met je kind?
- ⊙ Waar kan je als ouders terecht met hulpvragen?

3.1.3. Doelgroep

Oumnia Works richt zich vooral op moeders met een islamitische achtergrond en moeders van islamitische bekeerlingen. Het programma heeft verder geen specifieke segmentatiecriteria waar het gaat om zaken zoals leeftijd van de moeders en kinderen en ervaring met radicalisering. De groepen die worden getraind bestaan gemiddeld uit vijftien moeders.

Bij de start van de landelijke uitrol richtte Oumnia Works zich op moeders met een islamitische achtergrond. Al gauw bleek bij de uitvoering dat ook moeders van niet-islamitische afkomst wilden deelnemen aan de training, omdat zij nieuwsgierig waren naar het onderwerp 'radicalisering' en/of omdat zij islamitische vriendinnen dan wel familieleden hebben. Daarop werd besloten vanuit Oumnia Works en een aantal gemeenten dat alle moeders welkom zijn bij de training.

3.1.4. Uitvoerlocaties

De trainingen worden gegeven op locaties die beschikbaar worden gesteld door lokale samenwerkingspartners (zoals scholen, vrouwenorganisaties, en moskeeën). Zij vormen een belangrijke schakel tussen Oumnia Works en de moedergroepen. Moeders zijn vaak bekend met de locaties en werknemers en/of vrijwilligers van partnerorganisaties, bijvoorbeeld omdat ze deze regelmatig bezoeken, al dan niet voor sociale activiteiten. Dit kan de drempel om deel te nemen aan het programma verlagen.

3.1.5. De inhoud

Oumnia Works biedt een interactieve training bestaande uit zeven modules die over zeven dagdelen worden gegeven. Uitgangspunt van de training is dat er zoveel mogelijk maatwerk aan de moeders wordt aangeboden. Tijdens de interactieve training worden diverse thema's besproken, krijgen de moeders verschillende handvatten toegereikt en worden ze van informatie voorzien. Zo geeft het programma onder meer informatie over (het herkennen van) radicalisering en hulpbronnen, en biedt het handvatten bij opvoeding (o.a. communiceren met pubers). Per module wordt een ander onderwerp aangekaart, verschillende subdoelen geformuleerd en verschillende trainingsmiddelen (educatief spel, rollenspel, etc.) toegepast. De modules zijn opgebouwd volgens het didactische principe van relatief zacht naar relatief hard: van ingrijpend naar confronterend. De intentie is hiermee vrouwen *“wakker te schudden”* (Oumnia Works, 2017, p.4). Deze didactische opbouw komt elke sessie terug. De training bestaat daarnaast uit drie fases:

🌀 Oriëntatiefase

In deze fase is het belangrijk een relatie en vertrouwen op te bouwen, voorkennis op te halen, het doel te bepalen en te motiveren. De achterliggende gedachte van deze fase is dat een goed begin de rest van het werk sterk verbetert.

🌀 Uitvoeringsfase

In deze fase is de opbouw van een zachte en voorzichtige aanpak naar hard en confronterend. Hierin worden onder andere nieuwe inzichten gecreëerd, verbanden gelegd en worden vaardigheden met elkaar geoefend.

🌀 Terugkijkfase: is de boodschap geland?

In de terugkijkfase is het belangrijk om te toetsen wat er is geleerd. Ook is consolideren, evalueren en het plannen van vervolgstappen (voor volgende modules) belangrijk in deze fase (Ibid.).

Module 1: “Had ik maar ...” – Introductiemodule

Het doel van module 1 is het creëren van een sfeer van vertrouwen – een gevoel van herkenning/openheid – binnen de groep en het bespreekbaar maken van het delicate en gevoelige onderwerp. Daarnaast wordt belangstelling gewekt voor het verdere verloop van de training. De module begint met een voorstelronde als introductie en enkele standaardmededelingen. Dan vindt de theatervoordracht “Had ik maar ...” plaats, die wordt verzorgd door een voordrachtskustenaar, eventueel met een muzikante erbij. De voordrachtskustenaar vertelt verhalen over situaties die drie moeders hebben meegemaakt met hun kinderen; kinderen die veranderden en die niet meer bereikbaar zijn voor de moeders. Eén moeder weet niet meer waar haar dochter is. De zoon van een ander is omgekomen in Syrië. Een derde is radeloos over het gedrag van haar kind en vraagt zich wanhopig af waarom haar kind haar dit aandoet. Centraal staan de boodschappen: ‘Had ik maar eerder gezien ...’, ‘Had ik maar eerder geweten ...’ en ‘Had ik maar erover kunnen praten ...’. Opvolgend is

er een nagesprek waarbij moeders wordt gevraagd wat ze van de verhalen vinden en of ze het herkennen. Wordt er begrepen wat de beschreven moeders overkomt en is men doordrongen van de urgentie? Daarbij wordt vooral de rol van de moeder belicht. Bij het nagesprek worden ook de komende modules beschreven en is er een korte uitleg van Oumnia als afsluiting. In de voordracht zijn elementen verwerkt die ook later in de modules aan de orde zullen komen.

Module 2: Oumnia speelt – Educatief spel

Tijdens module 2 staat het Oumnia-spel centraal. Het doel van deze module is bewustwording en het stimuleren van vragen en onderlinge gesprekken over opvoeding en radicalisering. Iedere vrouw dient aan de beurt te komen en haar ‘stem te vinden’. Specifieke leerdoelen voor moeders zijn:

- ⊗ Kennisneming en bewustwording van wat radicalisering is;
- ⊗ Kenmerken van radicaliserende jongeren herkennen;
- ⊗ Bewustwording van de rol van de moeder in de opvoeding en in het proces van radicalisering;
- ⊗ Het bespreekbaar maken van onderwerpen die taboe zijn rondom opvoeding, religie en radicalisering.

In deze module heeft de trainster een assiserende rol. Zij is de spelleidster en zorgt voor een goede voortgang. De hoofdthema's van het spel zijn kennis van opvoeden en kennis van radicaliseren. Deze hebben elk verschillende deelthema's als puberteit en religie. Deze thema's worden bespreekbaar gemaakt. Daarbij wordt beoogd taboes te doorbreken door middel van vragen en opdrachten. Ter afsluiting krijgen moeders iets tastbaars mee, wat hun herinnert aan wat ze geleerd hebben, en wordt er kort vooruitgekeken naar de volgende module, 'Contact met je puber'.

Module 3: Contact met je puber

Het doel van module 3 is volgens de trainingshandleiding: *“inzicht verschaffen in de voedingsbodem van radicalisering bij pubers en inzicht en vaardigheden bieden om contact te behouden”* (Oumnia Works, 2017, p. 25). Leerdoelen voor de moeders zijn:

- ⊗ Inzicht krijgen in de levensfase van de puber (zelfstandigheid en ontwikkelen van identiteit);
- ⊗ Inzicht krijgen in de mogelijke oorzaken van radicalisering (hoge idealen – in combinatie met pijn, frustratie, verlies of gevoel van onrecht);
- ⊗ Inzicht krijgen in verschillende mogelijkheden en het belang van positieve aandacht;
- ⊗ Vaardigheden opdoen op het gebied van gesprekstechnieken.

De module is opgebouwd uit verschillende delen en start met de introductie. In de introductie wordt het onderwerp 'contact met je kind' geïntroduceerd. Ook wordt het onderwerp radicalisme hierbij betrokken. Vervolgens start de oriëntatiefase: er wordt kort met de hele groep één gezamenlijk 'woordweb' gemaakt over de vraag 'Wat is een puber?' Hierna geeft de trainster een presentatie over wat een puber is, waarbij wordt teruggegrepen naar de woorden in het woordweb. In deze presentatie komen vooral de onderwerpen zelfstandigheid en identiteit aan bod. Lessen die uit deze presentatie getrokken kunnen worden zijn dat extremisme een keuze is van het kind en dat het kind straffen voor deze extreme gedachten vaak averechts werkt. De moeders leren dat contact houden een goede manier is om het kind te (blijven) bereiken. Na de

presentatie wordt er een rollenspel geïntroduceerd. In dit spel is het de bedoeling dat moeders oefenen met contact leggen met het kind. De module wordt afgesloten met een vooruitblik naar de volgende module, over het belang van sociale media, internet en alles wat het kind daar te zien krijgt.

Module 4: Socialemedia-opvoeding

Module 4 staat compleet in het teken van sociale media. Deze module beoogt bewustwording onder moeders te stimuleren van de invloed van sociale media en internet op hun kinderen en op henzelf. Daarnaast wil men met de module bij moeders interesse wekken om meer over sociale media te leren, zodat zij beter met hun kinderen kunnen praten over wat ze op sociale media zien en doen (kort gezegd: het bevorderen van digitale weerbaarheid). Specifieke leerdoelen voor de moeders zijn:

- ⊗ Bewustwording van de grote invloed van sociale media op jongeren;
- ⊗ Bewustwording van het feit dat je socialemediaberichten over de hele wereld kan verspreiden;
- ⊗ Kennisneming van de verschillende soorten sociale media, welke zowel door groepen als IS als door hun kinderen/jongeren worden gebruikt (Facebook, YouTube, Twitter);
- ⊗ Kennisneming van het feit dat ronselen van jongens en meisjes door IS vaak via sociale media gaat;
- ⊗ Bewustwording van het belang dat zij zelf vertrouwd raken met sociale media;
- ⊗ Bewustwording van het gegeven dat voorkomen en verbieden geen optie is: men zal de jongere moeten begeleiden in zijn of haar gebruik van sociale media.

De moeders worden door middel van een ‘workshop’ geïnformeerd over verschillende onderwerpen, zoals wat sociale media zijn, hoe kinderen opgroeien met sociale media, de kloof tussen ouder-kind, en de invloed van ouders, school en media. Na een presentatie gaat de trainster interactief verder. Hierbij vraagt ze aan de moeders naar hun reactie, wat ze zelf herkennen en wat ze met deze informatie thuis gaan doen. Zo wordt getracht een discussie op gang te brengen. Ook herhaalt de trainster kort wat je als moeder het beste wel en niet kan doen. De laatste vragen worden beantwoord en de module wordt afgesloten met een vooruitblik naar de volgende module.

Module 5: Waar vind ik hulp?

In module 5 wordt besproken waar en hoe de moeders hulp kunnen vinden bij uiteenlopende problemen. Het doel van deze module is volgens de handleiding het *“versterken van de moeder door het aanboren van zowel persoonlijke als officiële hulpbronnen, die ze in kan schakelen wanneer het nodig is”*. Ook zijn er weer specifieke leerdoelen opgesteld voor de moeders:

- ⊗ Inzicht in het feit dat eerlijke familie verhalen wortels geven;
- ⊗ Herontdekken van eigen verhaal en levenslessen;
- ⊗ Inzicht in het feit dat hulp vragen in tijden van nood belangrijk is en niet schaamtevol;
- ⊗ Herontdekken van personen in de eigen, directe omgeving die kunnen helpen;
- ⊗ Inzicht in institutionele hulpbronnen en de sociale kaart;

De module begint met een introductie waarin wordt uitgelegd dat er twee onderdelen zijn. Deel één gaat over interne hulpbronnen (bijvoorbeeld familieleden of vrienden) en deel twee over externe hulpbronnen (bijvoorbeeld officiële instanties, zoals de politie). Het deel over de interne hulpbronnen begint met een verhaal. Met een boom als metafoor in dit verhaal maken de trainsters duidelijk dat de moeders door verhalen en levenslessen te delen met hun kinderen, de kinderen wortels geven waardoor ze houvast hebben. Vervolgens gaan de moeders in kleine groepen zelf een persoonlijk verhaal vertellen. Dit wordt na afloop besproken. Hierna krijgen ze een filmpje te zien van een jongen die radicaliseert en wordt er gepraat over de sociale kaart. Eerst stellen ze zelf een sociale kaart op. Hierna bespreken ze de kaart die door de trainster is gemaakt. De module wordt afgesloten met de mededeling dat volgende week een islamoloog/deskundige komt die gaat vertellen over de islam en radicaliseren.

Module 6: Identiteit en burgerschap

Module 6 gaat over identiteit en burgerschap. In deze module is het doel dat moeders kennis verwerven *“over de belangrijkste stromingen binnen de islam en handvatten krijgen aangereikt om met hun kinderen in gesprek te gaan over het leven als moslim(a) in Nederland en tegengeluid te geven tegen radicale ideeën”*. De specifieke leerdoelen voor moeders zijn:

- 🕒 Kennisneming over de diverse religieuze stromingen binnen de islam en over wat de islam zegt over het leven in een niet-islamitische staat;
- 🕒 Kennisneming over de wijze waarop jongeren een (islamitische) identiteit ontwikkelen;
- 🕒 Beschikken over handvatten om in de opvoeding van hun kinderen identiteitsvorming en burgerschap op een positieve manier te stimuleren.

In module 6 komt een islamoloog, deskundige of trainster met zeer gedegen kennis over de islam met de moeders praten. Verschillende onderwerpen worden aangesneden, zoals de verschillende stromingen binnen de islam, ouder-kindrelaties, religieuze opvoeding en de islam en burgerschap. Ook in deze module worden moeders gestimuleerd ervaringen en inzichten te delen. De trainster let hierbij op dat men niet in een ongenueanceerde ‘welles-nietes’-discussie tussen verschillende geloofsstromingen verzandt. De module wordt afgesloten met een diapresentatie waarop door middel van foto's wordt getoond dat de moslim- en Nederlandse identiteit goed samen kunnen gaan. De volgende les wordt kort besproken.

Module 7: Evaluatiebijeenkomst

De laatste module staat in het teken van een gezamenlijke afsluiting in positieve sfeer. Subdoelen voor deze module zijn:

- 🕒 Evaluatie van de training;
- 🕒 Terugblik en vragen beantwoorden of ophalen;
- 🕒 Lessen bestendigen door ontmoeting in een andere setting;
- 🕒 Uitgifte van certificaten;
- 🕒 Mogelijk introductie van een andere hulpverlener (wijkagent, CJG, directeur school of schoolvertrouwenspersoon, etc.).

In deze module wordt teruggeblikt op het geleerde vanuit de gehele training. Vervolgens vindt de evaluatie plaats van het Oumnia Works programma en worden certificaten uitgereikt aan moeders die (bijna) altijd aanwezig zijn geweest. Tenslotte kan er in ontspannen sfeer nagepraat worden.

3.2. Helpdesk en nazorg

Oumnia Works bestaat niet alleen uit een trainingsprogramma. Er is ook een helpdesk die 24 uur per dag, 7 dagen per week beschikbaar is voor hulp en ondersteuning bij praktische vragen en problemen. Hier kunnen moeders naar doorverwezen worden, maar ook trainsters en begeleiders zelf kunnen hier terecht. Ook biedt Oumnia Works nazorg. De nazorg kan directe hulp bieden aan moeders die dit nodig hebben na afloop van de training of aan hen meer willen weten over bepaalde onderwerpen. Verder kan de nazorg doorverwijzen naar een professionele organisatie van de sociale kaart (module 5). In de training wordt ruime aandacht besteed aan de helpdesk en nazorg. Er wordt uitgelegd wat deze nazorg voor hen kan betekenen en hoe ze hiermee in contact kunnen komen.

3.3. Train-de-trainersprogramma

Ter voorbereiding biedt Oumnia Works door hen geselecteerde trainsters een tweedaags train-de-trainersprogramma aan. Deze training is opgedeeld in vier dagdelen, waarbij het eerste dagdeel wordt gegeven door een islamologe of iemand met gedegen kennis van de islam. De andere drie dagdelen wordt de training gegeven door een ervaren trainster. Daarnaast lopen beginnende trainsters mee met een ervaren trainster.

In dagdeel één verwerven de trainsters kennis over Oumnia Works en over de ontwikkeling van de islam en moslims in Nederland. Daarbij wordt in het speciaal aandacht geschonken aan de religieuze identiteitsontwikkelingen van Nederlandse moslimjongeren. In dit dagdeel wordt de maatschappelijke context waarbinnen Oumnia Works acteert geschetst.

Tijdens dagdeel twee krijgen de trainsters een totaalbeeld van alle modules en verdiepen ze zich meer in module 1 en 2, waardoor ze aan het einde van dit dagdeel in staat dienen te zijn deze modules goed te geven. Dagdeel drie stelt de trainsters in staat module 3 en 4 succesvol te geven en richt zich hierbij vooral op de werkvormen. De trainsters krijgen een presentatie te zien over het onderwerp 'contact met je puber'. Vervolgens wordt er geoefend met een rollenspel. Het dagdeel eindigt met een presentatie over de module 'sociale media-opvoeding'. In dagdeel vier worden de werkvormen en vaardigheden van module 5 en 7 besproken. Module 6 wordt niet behandeld, omdat deze module wordt gegeven door een islamoog of iemand met zeer gedegen kennis van de islam. In dagdeel vier worden vooral de trainingscapaciteiten van de trainsters voor de specifieke doelgroep migrantenmoeders verbeterd en worden ze voorbereid op het geven van module 5 en 7. Dit dagdeel eindigt met een terugkijkfase op de twee trainingdagen.

4. Waardering en ervaren opbrengsten deelnemers

4.1. Introductie

Om te verkennen wat de waardering van deelnemers voor het programma Oumnia Works is, welke opbrengsten zij hebben ervaren, en welke verbeterpunten zij zien, zijn gesprekken gevoerd met vijftien deelnemers uit geselecteerde gemeenten. Dit hoofdstuk presenteert per onderzoeksvraag de resultaten.

De achtergrond van de geïnterviewde moeders is divers. De deelnemers van de training zijn tussen de 20 en 40 jaar oud. De herkomst verschilt, van de Antillen tot Irak en van Nederland tot Marokko en Turkije. Sommigen zijn in Nederland geboren, anderen zijn geïmmigreerd. De meeste moeders zijn vanuit hun opvoeding moslim. Van één moeder is bekend dat ze op latere leeftijd bekeerd is. Ook de opleiding verschilt en varieert van niet opgeleid tot WO-niveau en alles daar tussenin. De leeftijd van de kinderen van de geïnterviewde moeders varieert van twee tot twintig jaar oud. Zoals in de volgende paragraaf aan de orde komt, hebben sommige moeders in hun (directe) omgeving te maken gehad met radicalisering.

4.2. Hoe wordt het programma Oumnia Works gewaardeerd door deelnemers?

Met de moeders is gesproken over hun waardering voor de inhoud en opzet (paragraaf 4.2.1), de werkvormen van de training (paragraaf 4.2.2) en de begeleiding vanuit de trainsters (paragraaf 4.2.3).

4.2.1. Waardering van de inhoud en opzet

De moeders zijn in algemene zin zeer te spreken over de inhoud en opzet van het trainingsprogramma. De moeders geven aan de besproken thema's over het algemeen relevant, interessant en leerzaam te vinden:

“Heel leerzaam. Want je denkt dat je heel veel weet, maar dan hoor je toch nieuwe dingen, zoals over het internet.”

Verschillende moeders geven hierbij aan dat ze de variëteit in de inhoud van de training waarderen:

“Als ik de training zou moeten samenvatten in een paar zinnen, zou ik zeggen dat het vooral om radicalisering ging, maar ook andere onderwerpen die net zo belangrijk waren zoals opvoeding en de samenleving ...”

Sommige moeders vinden het programma en de sessies wel te kort. Enkele moeders hadden graag meer diepgang gezien (zie ook paragraaf 4.7).

De meerwaarde van het programma zit hem volgens moeders vooral in het bijdragen aan bewustwording rondom om radicalisering en opvoeden in het algemeen; wanneer niet voor henzelf, dan wel voor anderen. Zo stelt een moeder die de training voor haarzelf te laagdrempelig vond, maar dat ze de training wel nuttig vond voor andere moeders, in het speciaal moeders die minder hoog zijn opgeleid, minder in de maatschappij staan en/of de Nederlandse taal niet machtig zijn. Nagenoeg alle moeders zouden de training aanraden aan andere moeders (zie ook paragraaf 4.5).

4.2.2. Waardering van de werkvormen

De verscheidenheid van werkvormen zorgt er volgens velen voor dat het interessant en divers blijft (en dus niet gaat vervelen). Werkvormen die veelvuldig naar voren komen in de gesprekken met moeders waren de voordracht, het bordspel, de filmpjes en de groepsgesprekken. Deze worden hieronder kort besproken.

Over de voordracht aan het begin van de eerste training geeft circa een derde van de moeders aan deze waardevol en een goede opening van de training te vinden. Eén noemt de voorstelling “heftig”:

“De introductie was prachtig. [De actrice] was op de locatie en heeft voorgelezen uit een boek met levensverhalen. Je kreeg er kippenvel van, we hebben toen pas beseft wat het was. Want het geloof praktiseren is wat anders dan naar Syrië afreizen.”

Meer dan een derde van de moeders vindt het bordspel leuk en leerzaam. Het is een goede aanleiding voor discussie en uitwisseling en heeft sommige moeders doen inzien dat veronderstellingen rondom signalen van radicalisering misschien niet kloppen:

“Niet alleen de trainster was aan het woord. Je kon zelf ook je mening geven, met spelletjes bijvoorbeeld. Daardoor kwam je te weten hoe iedereen over bepaalde onderwerpen denkt” [Moeder geeft het voorbeeld van een bordspel, waarbij de deelnemers met plaatjes de vraag ‘hoe herken je een terrorist, hoe ziet een terrorist eruit?’ moesten beantwoorden.] “De deelnemers hadden allemaal verschillende ideeën daarover, maar die bleken niet te kloppen.”

Iets minder dan de helft van de moeders vindt de video’s ook leerzaam. Deze blijven volgens enkele moeders ‘goed hangen’. Eén van de moeders stelt dat ze door een van de video’s ook meer bewust is van potentiële negatieve invloeden die kunnen schuilgaan op het internet. Een andere moeder vindt dat de video’s wat kort waren, ook geeft ze aan dat veel moeders graag meer filmpjes hadden gezien. Enkele andere moeders beamen dit.

Moeders beschouwen de rollenspellen als leerzaam en leuk omdat het hun de gelegenheid geeft zich actief in te leven in hun (puberende) kinderen. Eén van de moeders geeft aan: *“Dat houdt je een spiegel voor, dan ga je anders kijken en kan je je kind begrijpen.”*

De groepsgesprekken lijken het meeste indruk te hebben gemaakt op de moeders. Bijna alle moeders laten blijken groepsgesprekken te beschouwen als een zeer waardevolle en nuttige werkvorm. Deze sessies waren volgens de moeders emotioneel, informatief en zorgden voor hechtere banden met andere moeders tijdens de training. Zo zegt één moeder dat ze door te praten met andere moeders beseftte dat ze niet de enige was die uitdagingen in de opvoeding tegenkomt. Anderen geven aan te hebben geleerd van ervaringen die de moeders deelden waar het gaat om de opvoeding:

“Je leerde van hun fouten, hoe je het zelf beter kan doen.”

“De moeders konden tips uitwisselen over hoe je kan omgaan met je puber(s), dat je met ze moet praten en bijvoorbeeld niet te snel oordeelt.”

“We bespraken dingen en vulden elkaar aan. Daardoor leer je van elkaar en over elkaar.”

Veel moeders hebben deze sessies ook als emotioneel, zelfs “therapeutisch” ervaren:

“Het leek wel een soort therapie.”

“Die [groepsgesprekken] waren bij ons ook heftig, want iedereen heeft haar bagage mee. Iedereen begon te huilen. Heel heftig. Maar gelukkig kennen we elkaar goed.”

Het succes van deze groepsgesprekken komt volgens de moeders doordat er een open, veilige sfeer was gecreëerd waarbij iedereen de ruimte had om haar verhaal te delen en/of vragen te stellen. Een moeder geeft

aan dat er gedurende de training geen schaamte of angst was, ondanks dat het onderwerp radicalisering op zich wel als eng wordt gezien. Daarbij speelde voor sommigen ook dat de moeders die deelnamen aan de training elkaar al kenden. Zo vertelt een moeder:

“De sfeer tijdens de training was goed. De sfeer was vertrouwd. Je wist dat alles binnen bleef. De moeders kenden elkaar al van het centrum. Iedereen die iets wilde vertellen kreeg de ruimte om dat te doen. Iedereen luisterde aandachtig naar elkaar. De sfeer was veilig om alles te kunnen delen.”

Toch kenden de verschillende moeders in een groep elkaar niet altijd even goed, maar ook in dat geval kon er een dergelijke sfeer worden gecreëerd, ook al kon dat dan wel wat langer duren:

“Wat betreft het contact met de andere moeders: dat was in het begin wat stroever. Na de eerste bijeenkomsten werd het wat losser en gingen de moeders meer praten.”

4.2.3. Waardering van de trainsters

Moeders omschrijven trainsters onder meer als sociaal, vriendelijk, respectvol, open, een luisterend oor, inspirerend, energiek, goed voorbereid, onderlegd, in staat om het verhaal over te brengen. Verschillende moeders laten blijken dat trainsters een belangrijke rol speelden bij het creëren van een open en veilige sfeer in de groep. Zo geeft een van de moeders aan dat zij zich veilig voelde door de kunde van de trainster. Deze moeder zinspeelt hierbij ook op de achtergrond van de trainster. Deze was Marokkaans en islamitisch, wat in de ervaring van de moeder voor een gevoel van herkenning zorgde en een band schepte.

Slechts een drietal moeders brengt verbeterpunten of tips voor hun trainsters naar voren. Twee hiervan stellen dat ze hun trainster soms *“te lief”* vonden. Een andere moeder geeft aan dat er een situatie was waarbij haar trainster meer opmerkzaam had moeten zijn. In haar optiek hadden enkele moeders nazorg moeten krijgen. Volgens haar is dat niet gebeurd. De moeder wil aan trainsters meegeven dat wanneer er erg heftige verhalen worden verteld, het wellicht goed is om (al dan niet telefonisch) ook aan *“... de persoon aan te bieden om er individueel over te praten”*. Ook had de trainster haar contactgegevens kunnen geven, zodat de moeders haar buiten de training zelf hadden kunnen benaderen, hoewel ze denkt dat zij dit minder snel zouden doen.

4.3. Wat hebben zij geleerd? Sluit dit aan bij de verwachtingen en behoeften? In hoeverre wordt het geleerde toegepast in de praktijk?

Hieronder wordt ingegaan op de overwegingen van moeders om deel te nemen en de verwachtingen vooraf (paragraaf 4.3.1), wat ze hebben geleerd en in de praktijk gebracht (paragraaf 4.3.2), en de opbrengsten die moeders ervaren (paragraaf 4.3.2).

4.3.1. Overwegingen bij deelname en verwachtingen vooraf

Uit de interviews wordt duidelijk dat moeders op verschillende wijzen hebben kennisgemaakt met het programma: via moeders en anderen uit hun directe omgeving, via betrokkenen bij lokale partnerorganisaties, of via trainsters van Oumnia Works. Nieuwsgierigheid en interesse waren de belangrijkste drijfveren om mee te doen aan de training. Ook wilden moeders graag meer leren over het onderwerp radicalisering en andere belangrijke onderwerpen die (de opvoeding van) hun kinderen aangaan. Bij sommige moeders speelde hierbij mee dat zij in hun directe omgeving verhalen hadden gehoord over geradicaliseerde jongeren en uitreizigers, dan wel mensen kenden die hiermee te maken hebben gehad.

Sommige moeders vonden deelnemen aan een training over radicalisering in eerste instantie wel eng, of ze waren wat sceptisch maar werden uiteindelijk toch overgehaald. Eén ‘sceptische’ moeder geeft aan dat ze het onderwerp een beetje opgeblazen vond: *“krijgen we dat weer”*. Eén moeder was overgehaald nadat ze had gehoord van een moeder wier zoon was uitgereisd. Daar was ze erg van geschrokken: *“Toen het gebeurde met die andere moeder, besepte ik dat het ook dichtbij is.”*

De verwachtingen ten aanzien van de training liepen uiteen; geheel blanco, het willen leren over radicalisering of willen leren over opvoeding in het algemeen.

4.3.2. Opbrengsten die moeders ervaren

Met elke moeder is besproken wat ze van de training hebben geleerd en of ze er in de praktijk wat aan hebben gehad. Uit de gesprekken met moeders blijkt in de eerste plaats dat de training heeft bijgedragen aan meer bewustwording rondom radicalisering en opvoeding.

Enkele moeders merken op een beter beeld te hebben gekregen over radicalisering in het algemeen, hoe jongeren (via het internet en sociale media) geronseld kunnen worden en wat signalen van radicalisering zouden kunnen zijn. Een paar moeders geven aan dat zij door de training zijn gaan inzien dat er geen simpele reeks uiterlijke kenmerken zijn te benoemen van jongeren die radicaliseren, zoals het dragen van een baard of een djellaba. Zo stelt een moeder dat zij heeft geleerd dat radicalisering *“geen uiterlijk heeft”*. Het is belangrijk om zicht te krijgen op wat er bij een jongere speelt. Een andere moeder geeft aan:

“Door met je kind te praten, kan je te weten komen hoe hij over dingen denkt en wat zijn gevoelens zijn [...] Je moet echt met je kinderen praten, want het kan zo langs je heen gaan wat er met ze gebeurt.”

Meerdere moeders geven ook aan dat ze naar aanleiding van de training *“alerter”* zijn geworden of meer bewust letten op het gedrag van hun kinderen. Zo vertelt één van de moeders dat ze door de training meer is gaan letten op het gedrag van haar puberende zoon:

“Als je kind ander gedrag vertoont en het herhaalt zich, dan moet je zeker kijken wat er aan de hand is.”

Over opvoeding laten diverse moeders blijken dat ze de opvoedkundige informatie omtrent zaken als het communiceren met pubers, toezicht houden, het praten over moeilijke onderwerpen, grenzen stellen en het (begeleiden van) socialemediagebruik van kinderen erg nuttig vonden. Ook blijkt dat moeders door de training hebben leren inzien hoe belangrijk het is dat ze op open wijze met kinderen blijven communiceren en meer bewust te letten op het (online) gedrag van kinderen, vooral op sociale media. Eén van de moeders geeft bijvoorbeeld aan dat ze naar aanleiding van de training is gaan letten op het socialemediagebruik van haar kinderen. *“Niet om te controleren”,* stelt ze, *“maar meer om te weten waar zij zich mee bezig houden”*.

Verschillende moeders geven daarnaast aan dat zij de informatie die ze hebben gekregen over het aanspreken van hulpbronnen van waarde vonden. Zo geeft één moeder aan dat ze door de training is gaan inzien dat als je in een situatie zit waarin je hulp nodig hebt, je ook echt hulp moet vragen en niet enkel de schuld bij jezelf neer moet leggen. Een andere moeder stelt dat de informatie die ze over hulpbronnen aangereikt hebben gekregen voor haar het belangrijkste was van heel de training. Volgens haar weten veel moeders niet goed waar ze om hulp kunnen vragen en zouden ze de politie wantrouwen. Hoewel het niet voor iedereen nieuwe informatie was, vonden meerdere moeders het fijn om telefoonnummers te krijgen van mensen en organisaties die je eventueel kan aanspreken. Zo zegt een moeder: *“hierdoor weet [je] dat je niet alleen staat, mocht je in een bepaalde situatie komen”*. Een ander merkt op dat ze zelf een groot netwerk heeft waarop ze kan terugvallen, maar dat het goed is dat wordt besproken bij welke instanties je terecht kunt.

De moeder geeft ook aan dat de moedergroep met wie ze de training heeft gevolgd een WhatsApp-groep is gestart. Zo kunnen ze onderling nog eens aan elkaar vragen waar ze heen kunnen als ze hulp zoeken.

Tot slot geven enkele moeders aan dat ze door de training beter op de hoogte zijn van verschillende stromingen binnen de islam. Zo stelt één van de deelnemers:

“Ik heb meer geleerd over verschillende stromingen binnen de islam. Ik wist dat er soennieten en sjiieten waren, maar er is nog veel meer. Dat wist ik ook niet. Dat had wel wat meer uitgewerkt mogen zijn.”

Een andere moeder geeft aan nu te weten dat ze soennitisch, terwijl ze dat niet eerder wist. Ze dacht altijd dat sommige andere stromingen “heel raar” zijn, maar heeft door de training geleerd dat ze niet zo zwart-wit moet denken en niet bij voorbaat een oordeel moet hebben over dat wat ze niet kent.

Op de concluderende vraag of ze door de training beter weten wat ze kunnen doen als ze in hun eigen omgeving te maken krijgen met radicalisering reageren sommige moeders terughoudend. Vooral omdat zij niet verwachten dat dit hun zal overkomen. Eén van de moeders verwoordt dit als volgt: *“Ik zie mijn kinderen niet zo gauw radicaliseren. Ik zou niet weten waarom.”* Andere moeders geven aan dat zij wel meer toegerust zijn. Eén moeder omdat ze denkt nu beter signalen van radicalisering te kunnen herkennen. Een ander voelt zich meer toegerust, omdat ze denkt dat zij nu beter het gesprek aan kan gaan over moeilijke onderwerpen. Weer een ander geeft aan zich meer toegerust te voelen omdat ze nu beter weet wat radicalisering is en waar ze terecht kan als ze iemand met een hulpvraag wil doorverwijzen (zie ook paragraaf 4.5 en 4.6).

4.4. Welke aspecten van de training waren nieuw voor de deelnemers en waar waren ze al bekend mee?

Voor sommige moeders is de informatie die tijdens de training wordt gegeven minder nieuw dan voor andere. De training is voor deze moeders te laagdrempelig, en zij geven aan dat de training inhoudelijk meer diepgang had mogen hebben. Zo omschrijft een moeder het niveau van de training als “basis”, en gericht op “huismoeders”. Zij geeft aan dat zij weinig nieuwe dingen heeft geleerd en dat de training meer de diepte in had mogen gaan. Anderen vinden de tijdsduur van de sessies soms te kort. Ze hadden sommige onderwerpen graag langer en uitvoeriger behandeld, bijvoorbeeld bij de modules ‘contact met je puber’. Omgekeerd is er één moeder die juist aangeeft dat de sessies te lang waren en de informatiedichtheid te hoog. Een andere moeder geeft aan dat zij ervoer dat het voor andere moeders te veel informatie was. De meeste moeders geven echter aan dat zij de lengte van de sessies juist goed vonden.

Ondanks dat moeders soms graag meer de diepte in waren gegaan of langer hadden willen doorspreken over onderwerpen, hebben de moeders overwegend toch ervaren dat ze veel hebben geleerd. Zoals al blijkt uit de vorige paragraaf geven moeders onder meer aan meer kennis te hebben van radicalisering, handvatten te hebben gekregen die zij kunnen inzetten bij de opvoeding van en in de omgang met hun kind, en inzicht te hebben opgedaan in de hulpbronnen die zij kunnen aanspreken wanneer er zorgen of problemen zijn.

4.5. In hoeverre hebben zij hun kennis en ervaring (na de training) gedeeld met anderen in hun omgeving?

Meerdere moeders geven aan dat zij inzichten die zij tijdens de training hebben opgedaan hebben gedeeld of besproken met anderen in hun omgeving, zoals hun kinderen, partners, familieleden, vriendinnen, ouders en/of professionals. Een moeder zegt dat haar man het eerst wel wat overbodig vond, maar het is haar wel opgevallen

dat hij sindsdien toch ook alerter is geworden in bepaalde situaties. Een andere moeder vertelt dat ze dingen die ze heeft geleerd heeft besproken met andere moeders. Met haar man heeft ze het echter niet gedeeld. Ze legt uit dat zij zelf degene is die zich met de kinderen bemoeit. Een andere moeder geeft aan ook met andere ouders over de training te hebben gesproken, over het belang van praten met je kinderen.

Sommige moeders merken ook wel een zekere terughoudendheid in hun sociale omgeving. Eén van de moeders vertelt dat dit komt omdat het onderwerp radicalisering afschrikt en omdat er wordt verwacht dat ze binnen de training een taalbarrière zullen ervaren. Een moeder heeft de training aanbevolen bij andere moeders en geeft aan dit te hebben gedaan omdat *“de schaamte weg moet”*:

“De schaamte moet weg. Niet iedereen wil ervan weten. Maar je kan leren waar je op moet letten voor het te laat is.”

Een andere moeder geeft aan dat zij daarom uitlegt aan andere moeders dat *“radicalisering een onderdeel is van de training, maar dat het ook over opvoeding en puberteit gaat”*. Zij denkt dat dit moeders kan aanmoedigen om de training te volgen.

4.6. Wat zijn de ervaringen van de deelnemers met de helpdesk en nazorg?

De gesproken moeders geven allen aan geen gebruik te hebben gemaakt van de helpdesk of nazorg. Volgens de moeders was dit niet nodig. Wel vinden ze het belangrijk dat deze mogelijkheid er is. Veel moeders hebben het nummer van de helpdesk ook bewaard. Eén moeder geeft aan dat ze het nummer heeft bewaard *“voor het geval dat”*. Een andere moeder geeft aan het nummer nu nog niet nodig te hebben, maar dat ze het wel zou raadplegen als dit nodig is. Dat Oumnia Works eventueel kan helpen met nazorg vindt ze belangrijk: *“want mensen willen wel praten”*. Ook zijn er moeders die aangeven dat ze het nummer van de helpdesk met anderen in hun omgeving hebben gedeeld. Informatie over de helpdesk en hulpbronnen zijn goed ontvangen door de moeders, zie ook paragraaf 4.3.2.).

4.7. Welke verbeterpunten zien zij voor het programma?

Een terugkerend onderwerp is dat sommige moeders vonden dat de bijeenkomsten langer hadden mogen duren (zie ook paragraaf 4.4). Sommige thema's hadden volgens hen meer tijd verdiend om te verdiepen, ook hadden moeders graag extra tijd gezien om méér onderwerpen te bespreken. Om die laatste reden had het algehele trainingstraject volgens sommigen ook langer mogen zijn. Overigens had men niet altijd zo zeer willen doorspreken over de thematiek van radicalisering, als wel over andere onderwerpen, zoals opvoeden en ouderschap en/of specifieke jeugd-, opgroei- en opvoedingsproblematiek. Hierbij worden cyberpesten, *sexting*, schoolverzuim en omgaan met discriminatie onder andere genoemd.

Het niveau van de training zou volgens enkele deelnemers nog verder afgestemd kunnen worden op de verschillende niveaus van de moeders. Terwijl enkele moeders behoefte hadden aan meer inhoudelijke diepgang, laten enkele andere moeders blijken dat de informatiedichtheid juist iets te hoog is. Eén moeder geeft aan dat het daarom goed zou zijn om de groepen meer specifiek samen te stellen (ofwel, meer te segmenteren) en hier vervolgens het programma nader op af te stemmen. Daarbij zou volgens haar ook rekening kunnen worden gehouden met achtergrondkenmerken zoals de leeftijd van moeders en de levensfase waarin hun kinderen zich bevinden.

Ongeveer een derde van de moeders had graag ondersteunend lesmateriaal mee naar huis willen meekrijgen om thuis te laten zien. Nu hebben ze foto's gemaakt van de diaprojecties met informatie. Ook wijzen enkele

moeders er nog op dat het goed is om aandacht te hebben voor eventuele taalbarrières. Zij merken op dat andere moeders door taalbarrières niet altijd even goed konden volgen wat er verteld werd. Eén moeder geeft aan dat het taalgebruik soms te moeilijk voor haar was.

Op de vraag of moeders geïnteresseerd zouden zijn in een vervolgtraining reageren de meeste moeders positief. Enkele moeders geven aan dat zij wel een vervolgtraining willen hebben over dezelfde onderwerpen, maar dan met meer diepgang of *“in een ander jasje”*, bijvoorbeeld met vaders of jongeren erbij. Meer moeders geven aan een vervolgtraining te willen waar wordt gesproken over andere onderwerpen rondom opvoeding en hun kinderen.

4.8. Samenvatting

Samengevat, en terugkerend naar de eerder gestelde deelvragen met betrekking tot de deelnemende moeders, kunnen de volgende conclusies worden getrokken. De moeders beoordelen de inhoud, opzet en werkvormen en de trainsters van het trainingsprogramma positief. De inhoud is volgens de moeders nuttig en relevant en sluit grotendeels aan op de behoefte. Sommige moeders vinden het daarbij fijn dat het niet alleen over radicalisering ging, maar ook over andere zaken die de opvoeding van hun kinderen aangaan. Ook de diversiteit in werkvormen sprak hen aan. Groepsgesprekken werden in het speciaal gewaardeerd. Ze geven niet alleen aan van de trainsters te leren, maar ook van de uitwisseling met elkaar. Dat men er binnen het programma er goed in slaagt een veilige sfeer te creëren zou hier volgens moeders in grote mate aan bijdragen. Hierbij spelen de trainsters, die uitermate positief worden beoordeeld, een belangrijke rol.

5. Waardering en ervaren opbrengsten trainsters

5.1. Introductie

Naast de moeders is er ook met de trainsters van het programma gesproken. In totaal is er gesproken met tien trainsters die groepen hebben getraind in de gemeenten die onderdeel uitmaken van het onderzoek. Zij zijn allen hoger opgeleid. Daarbij hebben de meeste trainsters een bi-culturele achtergrond. Enkele van hen zijn vanaf het begin betrokken geweest bij Oumnia Works en hebben bijgedragen aan de ontwikkeling van het programma. Enkele andere trainsters zijn nog steeds betrokken bij de organisatie, terwijl anderen flexibel zijn ingezet.

5.2. Hoe waarderen trainsters het train-de-trainersprogramma en de algehele voorbereiding?

Over de train-de-trainerscursus zijn de trainsters over het algemeen zeer tevreden. De trainsters die de training hebben gevolgd vinden dat het een goede voorbereiding biedt om de training te kunnen geven. De verschillende cursusonderdelen werden volgens hen goed uiteengezet, het bood hun de mogelijkheid om praktische ervaring op te doen en ze kregen nuttige didactische tips en *tools* (bv. voor het bespreekbaar maken van moeilijke onderwerpen en het omgaan met groepsdynamische processen). Eén van de trainsters stelt hierover:

“Wat ik goed vond van de train-de-trainersdag was de uitleg over de opbouw van de cursus en de didactische tips die werden gegeven. Bijvoorbeeld wat je moet doen als trainster wanneer een moeder bij je aanklopt met vertrouwelijke informatie, of moeilijkheden bijvoorbeeld dat er een kind naar Syrië wil vertrekken [...] Ik vond het vooral heel fijn om te merken dat de tips die de train-de-trainers gaven over bepaalde situaties in de praktijk konden worden uitgevoerd. Zo heb ik bijvoorbeeld kunnen toepassen hoe je omgaat met heel verlegen moeders die weinig zeggen of durven, en ik heb door de train-de-trainersdag ook bijvoorbeeld omgaan met moeders die juist heel dominant aanwezig zijn.”

Ook stelt een trainster dat de train-de-trainerscursus bij haar onzekerheden wegnam, onder meer waar het gaat om haar rol wanneer mensen nazorg nodig hebben:

“Ik ben geen hulpverlener. Hoe ga ik daar dan als trainster mee om? Daar zijn bijvoorbeeld hele goede afspraken overgemaakt. Dat je geen hulpverlener bent maar doorverwijst, bijvoorbeeld naar het nummer van Oumnia Works of naar hulpinstanties lokaal.”

Zij waardeert het ook dat ze vragen kon stellen en met andere trainsters kon sparren, bijvoorbeeld over elementen van de training waar ze zich eerst niet zo prettig bij voelde:

“Je hebt een Oumnia-spel. Daar heb je een vraag ‘hoe herken je een ronselaar?’. Ik had in het begin moeite met die vraag omdat ik bang was dat je daarmee stereotypen bevestigt. Tijdens de train-de-trainerssessie heb ik dan ook aangegeven ‘wat is dit nou voor een rare vraag? Ik wil dat niet gaan bevestigen, weet je wel. Daar kwam toen een heel goed antwoord uit. [...] Namelijk dat het doel is dat je bij vrouwen juist de discussie over dat stereotype losmaakt.. Je wil ze juist bewust maken dat het niet noodzakelijk een orthodoxe [moslim], of een vrouw met een boerka is”.

Over de meeloopdagen geven de trainsters aan dat ze het hebben ervaren als een waardevolle aanvulling op het train-de-trainersprogramma.

Over de trainingshandleiding is men eveneens positief. Volgens de trainsters is de handleiding nuttig ter voorbereiding en biedt deze voldoende houvast voor het geven van de training. De trainsters laten weten dat ze de algemene lijn in de handleiding volgen (de een meer nauwgezet dan de ander), maar dat er soms wel vanaf wordt geweken. Ze stellen bijvoorbeeld dat zij binnen de training langer stilstaan bij bepaalde onderwerpen als de betreffende groep moeders daar omvraagt.

Sommige trainsters geven aan dat meer aanvullende en verdiepende achtergrondinformatie een welkome toevoeging zou zijn op de handleiding. Zo stelt een van de trainsters:

“Ik vond de handleiding heel goed, en ook de train-de-trainerscursus. Alleen vond ik bij de handleiding te weinig verdiepende en aanvullende informatie. Dit was vooral een probleem als moeders meer informatie wilden hebben en ik die niet vanuit de handleiding kon geven.”

Sommige trainsters hebben aangeraden de inhoud van de train-de-trainerscursus en de handleiding regelmatig te actualiseren. Volgens een trainster spreekt de handleiding bijvoorbeeld over Syriëgangers, terwijl daarvan op dit moment minder sprake zou zijn. Volgens haar zou het nu meer moeten gaan over radicaliserende jongeren in Europa.

5.3. Hoe waarderen zij het trainingsprogramma voor moeders? Over welke elementen van de training zijn de trainsters tevreden?

Aan de trainsters is net als aan de moeders gevraagd hoe zij het programma in algemene zin waarderen en wat zij zien als belangrijke randvoorwaarden voor een succesvolle uitvoering.

De trainsters zijn in algemene zin tevreden over inhoud, vorm en opzet van het programma. Volgens de trainsters is de relevantie van alle onderwerpen die worden besproken groot voor de doelgroep en sluit het programma goed aan op de behoeften (zie ook paragraaf 4.2.2.). Ook sluiten de thema's en de onderwerpen die worden besproken volgens trainsters goed op elkaar aan. Zo geven twee trainsters aan:

“Er was eigenlijk geen enkel thema dat onnodig werd gevonden.”

“...[de moeders] hebben overal wat aan [...] Al die onderwerpen sluiten zo goed op elkaar aan. Het is niet zo dat ze van het een meer nodig hebben dan van het ander.”

Wel merken zij en verschillende andere trainsters op dat er onder veel deelnemende moeders behoefte was aan meer diepgang en/of meer tijd om door te praten over onderwerpen. Niet alleen met betrekking tot radicalisering, maar ook over andere (actuele) onderwerpen die (de opvoeding) van hun kinderen aangaan. Nu duurt het soms te kort: *“Moeders hebben nu zoiets van, oh wat kort, is het nu al klaar?”*

De diverse ingezette werkvormen staan volgens de trainsters goed in dienst van de trainingsdoeleinden. De werkvormen maken volgens hen veel bij moeders los en dragen bij aan de gewenste interactie tussen moeders (zie ook onderstaande paragraaf). De reactie van één van de trainsters is in dezen typerend:

“Ik vond de thema's heel goed en de werkvormen daarbij waren heel sterk. Dat moeders heel erg geraakt konden worden door de (inter)actieve werkvormen, zoals bij het spel. Bij het spel komt veel emotie los, en wordt er snel de diepte ingegaan.”

Kortom: trainsters hebben ervaren dat de betrokkenheid van moeders zeer hoog is bij de training en zij ontvingen zeer positieve reacties van moeders. Daarbij observeren de trainsters dat de uitval erg laag is.

5.3.1. Randvoorwaarden voor een goede uitvoering

Met de trainsters is verder gesproken over randvoorwaarden voor een succesvolle uitvoering (succesfactoren). Hieronder volgt een thematische uiteenzetting van de verschillende randvoorwaarden die de trainsters naar voren hebben gebracht.

Laagdrempeligheid en toegankelijkheid

Een eerste belangrijke succesfactor die door trainsters wordt genoemd is dat informatie op een laagdrempelige en toegankelijke wijze wordt aangeboden (met plaatjes, foto's en interactieve spellen, etc.). Trainsters stellen dat dit belangrijk is omdat veel moeders die meedoen aan Oumnia Works enigszins kwetsbaar zijn, en de Nederlandse samenleving nauwelijks of slechts beperkt kennen. Daarbij hebben zij vaak een laag opleidingsniveau, volgens de trainsters. Eén van de trainsters stelt hierover:

“Dat het geen hogere wiskunde is, bij wijze van, het is niet een hoorcollege [...] Wij geven natuurlijk informatie en dat proberen we zo laagdrempelig mogelijk te doen [...]. [Zo]dat ze het doel snappen. En dat ze het [geleerde] kunnen toepassen.”

Stimuleren van interactie tussen moeders

Verschiede trainsters geven aan dat interactie belangrijk is en dat zij niet alleen zelf aan het woord moeten zijn, *“anders hou je de aandacht niet vast”*. Volgens de trainsters dragen de verschillende werkvormen bij aan de interactie. De trainsters geven aan dat ze uitwisseling en interactie tussen moeders trachten te faciliteren, bijvoorbeeld door hun eigen ervaringen te delen, veel vragen te stellen en moeders de ruimte te bieden om hun verhalen te vertellen, wat over het algemeen goed lukt. Volgens de trainsters vinden de moeders zo steun bij elkaar door erkenning en herkenning.

Creëren van een sfeer van veiligheid en vertrouwen

Meerdere trainsters benadrukken dat het creëren van een veilige en vertrouwde sfeer cruciaal is voor het succesvol kunnen uitvoeren van de training: *“anders kan je zo veel trainingen geven als je wilt, [maar] dan kom je er nergens mee”*. Hoewel het bij sommige groepen wat langer duurde, lukte het volgens trainsters in de regel goed om een dergelijke sfeer te creëren. Dat deelnemers aan de training meestal wel bekend met elkaar waren en de locatie bekend was, draagt hier volgens de trainsters aan bij. Ook merken zij op dat het van belang is dat zij zich als trainsters open, kwetsbaar, gelijkwaardig en/of empathisch opstellen. Tot slot stellen trainsters dat het van belang is dat ze bij de start van het programma altijd vertellen dat het de bedoeling is dat alles wat men met elkaar deelt binnen de muren blijft.

Omgaan met en inspelen op verschillen binnen de groep

Er wordt door sommige trainsters benadrukt dat ze wel moeten inspelen op eventuele (niveau)verschillen binnen en tussen groepen. Dit gaat om verschillen op het gebied van opleiding, voorkennis, en kennis van de Nederlandse samenleving en generatieverschillen:

“Je merkt in het gesprek dat iemand die naar school is gegaan meer ontwikkeld is dan iemand die dat niet gedaan heeft. Die is wat ruimdenkender. Iemand die altijd huisvrouw is geweest weet bijvoorbeeld ook iets minder van technologie of hoe bepaalde dingen werken. Hier moet je op kunnen [in]spelen.”

Trainsters stellen bijvoorbeeld dat sommige moeders langer wilden doorgaan met onderdelen zoals 'contact met je puber' en 'burgerschap en identiteit' dan andere moeders en dat sommige moeders meer diepgang

wilden dan andere. Trainsters geven aan dat hoger opgeleide moeders soms *“een beetje de uitdaging missen”*. Een verdieppingsprogramma zou voor hen een uitkomst kunnen bieden, aldus deze trainster:

“Sommige hoogopgeleide moeders kunnen wat meer aan dan de laagopgeleide. Deze stellen ook kritische vragen en geven aan meer verdieping te willen.”

Trainsters geven daarnaast aan dat moeders ook verschillen in hun beheersing van de Nederlandse taal (de taal waarin de training wordt gegeven). Verschil in taalniveau is volgens de trainsters geen onoverkomelijke barrière, omdat het programma laagdrempelig is opgezet. Waar nodig kan een trainster of begeleidster op locatie worden ingezet die de herkomsttaal van moeders spreekt. Toch kunnen taalbarrières soms een belemmering vormen: een trainster merkt op dat moeders minder betrokken kunnen zijn en een andere trainster meldt dat niet alle informatie aankomt bij die moeders.

Verschillen in culturele achtergronden, leeftijden en leeftijd van de kinderen kunnen van invloed zijn op de dynamiek in de groep. Het geven van een training is volgens enkele trainsters makkelijker bij een meer homogene groep, vooral als deelnemers elkaar al van tevoren kennen, elkaars taal spreken en/of dezelfde culturele achtergrond hebben. Anderzijds geven enkele trainsters aan dat verschillen tussen deelnemers juist voordelig kunnen zijn: de moeders kunnen leren van elkaars verschillen. Zo stelt een trainster dat moeders van niet-Nederlandse en moeders van Nederlandse herkomst vaak interessante discussies hebben gehad over de opvoeding van pubers, waardoor informatie over opvoedingsstijlen werd uitgewisseld.

Locatie, faciliteiten en materialen

Andere belangrijke voorwaarden voor een succesvolle training volgens trainsters zijn: een goede locatie, goede faciliteiten en gedegen spullen en materiaal. In de ervaring van de trainsters is in algemene zin goed aan deze voorwaarden voldaan. Hoewel sommige trainsters stellen dat ze een enkele keer wel een beamer of een verlengsnoer mistten, zijn de faciliteiten volgens de trainsters in de regel goed geregeld. Eén trainster geeft wel aan dat de PowerPointpresentatie een update kan gebruiken: *“Al helemaal in vergelijking met hoe mooi het andere lesmateriaal is.”*

Samenwerking en uitwisseling

Volgens de trainsters was de samenwerking met begeleiders vanuit lokale partnerorganisaties (bv. moskeeën, scholen, vrouwenorganisaties) goed. De begeleiders stelden hun locatie ter beschikking en vormden daarmee een verbindende factor met moedergroepen. Ook assisteerden ze bij praktische zaken en de training.

Goede communicatie en samenwerking binnen de organisatie van Oumnia Works zelf wordt eveneens naar voren gebracht als een belangrijke randvoorwaarde. De trainsters konden goed terecht bij de programmacoördinator en collega's binnen de organisatie. Ook was er contact via een WhatsAppgroep. Hier wisselden trainsters ervaringen uit en bespraken zaken met betrekking tot het verloop van trainingen. Verder vinden trainsters het goed dat er reflectiemomenten georganiseerd werden, waarop zij ervaringen konden delen en relevante actuele thema's en ontwikkelingen konden bespreken. Eén trainster vindt wel dat er meer van dergelijke momenten van uitwisseling mogen komen.

Evaluatie en kwaliteitsbewaking

De trainsters vinden het van belang dat er goed wordt geëvalueerd hoe trainingen zijn verlopen en hoe deze worden ervaren door henzelf, de begeleiders en de moeders. Trainsters stellen dat er daarvoor binnen het programma genoeg oog en ruimte voor was. Verder vinden de trainsters de evaluatie met de organisatie van

Oumnia Works en de programmaleider belangrijk. Zo vertellen trainsters dat de vergaarde informatie door de organisatie verzameld en geanalyseerd werd en later besproken werd op de terugkomdagen. De trainsters vulden daarnaast zelf een evaluatieformulier in. Dit hebben ze als nuttig ervaren, omdat het tot een moment van zelfreflectie dwong. Ook de evaluatieformulieren die zijn ingevuld door de moeders aan het einde van de training worden gewaardeerd.

Twee trainsters geven aan dat ze hebben ervaren dat het evaluatiemoment met moeders aan het eind van het trainingstraject in hun ervaring altijd erg plotsklaps kwam, d.w.z. zonder inleiding of aankondiging hierover in de dagen of weken ervoor. Deze twee trainsters organiseerden ook een gezamenlijk evaluatiemoment met de moeders, omdat dit volgens hen meer toegankelijk is. Hierbij kan men zich wel afvragen of een evaluatiemoment op groepsniveau geen invloed heeft op de onafhankelijkheid van de antwoorden van de deelnemers.

5.4. Wat is hun ervaring met en hoe waarden zij de extra ondersteuning die moeders vanuit Oumnia Works wordt geboden (helpdesk, nazorg)?

De meeste trainsters geven aan wel eens moeders te hebben doorverwezen naar de helpdesk van Oumnia, omdat moeders aanklopten met hulpvragen of naar aanleiding van de training vragen stelden die zij zelf niet konden beantwoorden. Er waren diverse hulpvragen vanuit de moeders: trainsters melden onder andere hulpvragen rondom huiselijke problemen en relatieproblemen, opvoedings- en gedragsproblemen bij kinderen. Een trainster die direct betrokken is bij de helpdesk stelt dat ze met enige regelmaat wordt gebeld. Ze schat in dat dit in anderhalf jaar ongeveer 100 keer is voorgekomen. Dit gebeurt naar eigen zeggen niet alleen door moeders die de training hebben gevolgd. Eén trainster zegt: *“Als intermediair proberen we [dan] een luisterend oor te bieden en de verbinding te leggen met de hulpverlening.”* Dit laatste gebeurt volgens haar in verreweg de meeste gevallen.

Trainsters hebben ook wel eens een moeder doorwezen naar hulpinstanties als die in hun omgeving te maken had met radicalisering. Er was bijvoorbeeld een moeder waarvan het kind was uitgereisd naar Syrië en een moeder die bang was te worden afgeluisterd omdat er iemand binnen haar familie in het buitenland was geradicaliseerd. In die situatie heeft Oumnia Works als intermediair gediend tussen moeders en de gemeente. De trainsters laten blijken dat zij niet kunnen inschatten hoe hun doorverwijzingen naar helpdesk of hulpinstanties zijn opgevolgd.

5.5. Wat zijn de ervaren opbrengsten van het programma voor moeders?

De trainsters is gevraagd welke opbrengsten zij ervaren. In hoeverre hebben zij het idee dat de training bijdraagt aan het toerusten van moeders? En waaraan merken ze dat de moeders geleerd hebben van de training?

Hoewel de visie van de trainsters door hun betrokkenheid met de moeders natuurlijk subjectief is, hebben de deelnemende moeders volgens hen veel aan de training gehad. Opbrengsten zijn onder andere de *empowerment* van de moeders, meer bewustzijn omtrent radicalisering en het kunnen herkennen van radicalisering, het belang van de rol van moeders als opvoeder, en weten waar en wanneer om hulp kan worden gevraagd. Hun blik op de toegevoegde waarde van de training is wel beperkt: Ze zien en spreken de moeders alleen tijdens de training. Zo merkt één van de trainsters op: *“Ik ga er niet mee naar huis.”*

Toch stemmen de signalen die ze van moeders terugkrijgen hun positief:

“Tijdens de lessen zelf reageren moeders enthousiast, gemotiveerd en geven ze blijk dat de informatie nieuw is en leerzaam, van ‘oja, dit wist ik niet’ of ‘ach ja, dat herken ik wel’ en ‘ik heb nu die ene tip bij mijn dochter uitgeprobeerd en het werkt!’”

“De veranderingen van de moeders zit vooral in de verandering van het bewustzijn. Maar ook de denkwijze en het gedrag verandert door de cursus [...] Door onderling in gesprek te gaan merk je dat de moeders meer hebben geleerd en nu een andere mening hebben dan toen ze begonnen.”

Ook hebben de trainsters het idee dat de training het onderwerp radicalisering uit de taboesfeer trekt, en dat moeders erover leren te praten zonder zich te schamen: *“werkende weg zie je dat ze geen onderwerpen meer schuwen”*.

Over opvoeding hebben moeders volgens de trainsters geleerd hoe ze beter contact kunnen krijgen en houden met hun kinderen en hoe ze hun opvoedingsstijl daarop aan kunnen passen. Bovendien hebben de moeders perspectieven aangereikt gekregen over hoe ze een gesprek aan kunnen gaan met hun kinderen over lastige onderwerpen, waardoor de moeders volgens de trainsters meer zicht kregen op de belevingswereld van hun kinderen. De moeders hebben geleerd hoe belangrijk de invloed is van school, vrienden, de omgeving, internet en sociale media. Eén trainster geeft aan dat moeders meer interesse toonden in de digitale leefwereld van hun kinderen en leerden het socialemediagebruik van de kinderen te begeleiden. De trainsters hoorden ook van moeders dat ze het geleerde echt probeerden toe te passen, bijvoorbeeld het zelfbewuster, actiever en meer open proberen te communiceren met hun kinderen:

“[Moeders] geven dat ook aan. Ze zeggen: ‘Ik luister nu toch echt veel meer. En ik probeer ook altijd een rustig momentje te zoeken om iets met mijn kind te bespreken, bijvoorbeeld wat ze hebben gedaan op school, wat ze hebben gedaan met vriendjes.’ [Dat ze] dus eigenlijk meer betrokken te zijn.”

Verschillende trainsters benoemen ook dat moeders door de training beter weten waar zij hulp kunnen vinden en dat het ook goed is om hulp te vragen wanneer dit nodig is. Ook zijn negatieve vooroordelen en het wantrouwen naar officiële hulpverleningsinstanties en politie minder geworden.

Trainsters zeggen dat de training een belangrijke bijdrage kan leveren aan de *empowerment* van vrouwen. Redenen die hiervoor worden genoemd zijn het kunnen bespreken van taboeonderwerpen zoals radicalisering, het bewustzijn van hun rol als opvoeder en het toegenomen zelfvertrouwen van de moeders. De reactie van één van de trainsters omvat veel van deze aspecten:

“De belangrijkste uitkomst is dat je open over het onderwerp kunt praten zonder je te schamen. Dat elke moeder wel eens tegen iets aanloopt in de opvoeding. Dat je leert om hulp te vragen. Dat ze zich bewust worden van hun kracht en leren dat ze er mogen zijn. Je leert al die moeders dat het echte powervrouwen zijn, met de hele weg die ze hebben afgelegd en alle problemen die daarbij komen kijken.”

5.6. Welke verbeterpunten en aanknopingspunten voor doorontwikkeling zien zij voor het programma?

De meerderheid van de trainsters geeft aan te denken dat er meer diepgang in de onderwerpen en meer tijd nodig is om tegemoet te komen aan de behoeften van sommige moeders. Zo zegt een trainster over de module ‘identiteit en burgerschap’:

“De moeders willen er ook meer over weten, dat vinden ze één van de meest interessante modules. Eén of twee uur is dan niet genoeg.”

Ook hebben ze ervaren dat er nog meer onderwerpen kunnen worden besproken met betrekking tot de opvoeding van hun kinderen. De behoefte aan meer tijd, diepgang en het bespreken van meer onderwerpen komt ook naar voren in de gesprekken met moeders.

Vaders – de echtgenoten van de moeders – zouden volgens de trainsters ook meer betrokken moeten worden bij de training. De helft van de gesproken trainsters heeft vanuit de moeders het signaal gekregen dat hier behoefte aan is.

“We hebben laatst ook een pilot gedraaid voor vaders. We willen ook uitbreiden naar vaders en docenten. De moeders hebben er behoefte aan dat die ook op één lijn zitten.”

Ook stelt een trainster voor om de opgedane informatie op papier mee te geven aan de moeders, eventueel om met de vader te delen:

“Dan zou dit soort informatie [op papier] ook kunnen helpen bij het overbrengen van de informatie naar de vader, andere familieleden en/of andere moeders.”

Sommige trainsters merken op dat er moeders aanwezig waren waarvan de kinderen al te oud waren, terwijl andere moeders juist erg jong waren, met heel jonge kinderen. Er is hierbij door twee trainsters aangegeven dat de training wellicht in een aangepaste versie kan worden gegeven aan grootouders of moeders met jongere kinderen.

Eén trainster zou het een goed idee vinden om de groepen met moeders die de training hebben gevolgd na afloop van de zeven bijeenkomsten nog een keer bij elkaar te roepen (in de vorm van een soort van terugkomdag of -dagen), bijvoorbeeld na een aantal maanden of een half jaar. Op een terugkomdag zouden de belangrijkste onderwerpen die tijdens de training zijn behandeld nogmaals besproken kunnen worden, en kunnen opnieuw ervaringen worden uitgewisseld. Daarmee houdt men de effecten van de training volgens de trainsters levend.

5.7. Conclusie

Concluderend is de voornaamste opbrengst volgens de trainsters dat de training in de eerste plaats bijdraagt aan meer bewustwording rondom het thema radicalisering. Hoe je bijvoorbeeld signalen bij kinderen kunt herkennen, hiermee om kunt gaan (bijvoorbeeld welke hulpbronnen je kunt aanspreken) en wat je vanuit de opvoeding kunt doen om dit te voorkomen. Ook helpt het moeders om beter contact te leggen en houden met hun kinderen en biedt het hun handvatten om het gesprek aan te gaan over lastige onderwerpen. Trainsters hebben tijdens de training gemerkt dat de houding van moeders veranderde en dat moeders de perspectieven en handvatten die tijdens de training werden aangereikt ook binnen hun thuissituatie proberen toe te passen, bijvoorbeeld omdat moeders hierover vertelden. Daarnaast is opgemerkt dat de training het onderwerp radicalisering evenals andersoortige problematiek bespreekbaar maakt en dat het moeders doet inzien dat je over deze onderwerpen kan praten zonder je te schamen. Dit is een van de redenen waarom het programma volgens trainsters bijdraagt aan *empowerment* van vrouwen. Daarnaast zou het bijdragen aan meer zelfvertrouwen en -waardering bij moeders, alsmede meer bewustzijn van hun rol en invloed als opvoeder.

6. Waardering en ervaren opbrengsten gemeenten

6.1. Introductie

Uiteindelijk zijn met vijf van de achttien gemeenten waar het programma tot nu toe is ingezet interviews gehouden. De vertegenwoordigers waarmee is gesproken zijn allemaal vanuit hun functie betrokken bij de inzet van Oumnia Works in hun gemeente.

Alle onderzoeksvragen worden behandeld in onderstaand hoofdstuk. De vierde en de vijfde vraag (waardering van het programma en de ervaren opbrengsten) zijn in één paragraaf (6.5) besproken. Deze onderwerpen zijn door de vertegenwoordigers namelijk vrijwel altijd gezamenlijk besproken.

6.2. Waarom is het programma binnen de gemeente ingezet en welke overwegingen speelden hierbij een rol?

Twee zaken komen pertinent naar voren bij de overwegingen over het inzetten van het programma. Enerzijds dat het programma is aangeboden vanuit het Rijk via de NCTV. Anderzijds het vertrouwen dat het programma een belangrijke bijdrage kan leveren aan het toerusten van moeders.

6.2.1. Aanbod vanuit het Rijk

Vertegenwoordigers uit drie gemeenten geven expliciet aan dat het programma hun in natura is aangeboden als onderdeel van de versterkingsgelden. Volgens één vertegenwoordiger uit gemeente 1 *“word je dan wel geacht dat te nemen”*. Een andere vertegenwoordiger uit dezelfde gemeente omschrijft het als: *“een beetje gedwongen winkelnering”*. Een vertegenwoordiger uit een tweede gemeente geeft aan dat het programma hun enigszins *“is overkomen”*. Deze vertegenwoordiger merkt op dat hierbij in eerste instantie wat werd tegengestribbeld vanuit de gemeente, omdat het niet direct aansluit bij hun aanpak en werkwijze:

“Met elkaar zoeken we naar wat het best passend is, gegeven de omstandigheden. Dat was hier niet het geval. Hier is een oplossing aangedragen voor een probleem wat op dat moment niet direct vanuit de wijk als probleem werd ervaren.”

Het bovenstaande wil niet zeggen dat (de vertegenwoordigers van) de gemeenten zelf geen meerwaarde zagen of zien in het programma (zie ook de volgende paragraaf). Eerdergenoemde woordvoerder zegt bijvoorbeeld de onderliggende aannames van het programma wel plausibel te vinden. Ze sluiten aan bij signalen die zijn opgevangen in de gemeente waar zij werkzaam is, bijvoorbeeld waar het gaat om zaken die moeders lastig vinden, zoals sociale controle, schaamte en taboecultuur. Ook hebben de gemeentevertegenwoordigers wel begrip voor de aanpak van de NCTV. Een vertegenwoordiger uit gemeente 1 zegt:

“In het geval van Oumnia was ik daar zelfs blij mee. Ik kom uit het veld en ken de inhoud goed en ik vond het inhoudelijk een heel goed product, dus ik had zoiets van prima dat dat naar [deze gemeente] komt.”

Een vertegenwoordiger van gemeente 3 geeft daarbij aan dat het feit dat het programma vanuit het NCTV wordt gedragen, positief is voor de werkzaamheid en geloofwaardigheid van het trainingsprogramma.

De vertegenwoordiger van gemeente 4, waar het programma *niet* is aangeboden als onderdeel van de versterkingsgelden, geeft aan dat de NCTV enthousiast is over het programma. Zij hoorde van Oumnia Works tijdens een bijeenkomst van de NCTV, en merkte op:

“Als het ministerie het aanbiedt dan heeft het een bepaalde kwaliteit [...] Ze hebben het ook wel heel erg gepromoot, omdat als een effectief programma.”

6.2.2. De aanpak en verwachtingen van het programma

Hoewel een deel van de vertegenwoordigers van de gemeenten soms het gevoel had dat Oumnia Works enigszins ‘vriendelijk doch dringend’ door de NCTV werd aangeraden, blijken zij wel vertrouwen te hebben in de aanpak van Oumnia Works. Er worden verschillende sterke punten genoemd, zoals:

- ⊙ De training raakt aan meer zaken dan radicalisering alleen;
- ⊙ Moeders krijgen veel ruimte om samen te oefenen en ervaringen uit te wisselen;
- ⊙ De trainsters worden als vaardig ervaren;
- ⊙ Trainsters passen goed bij de doelgroep;
- ⊙ Er is een helpdesk en er wordt nazorg geboden;
- ⊙ De wijze waarop deelnemers worden geworven;
- ⊙ Het is een bottom-up initiatief;
- ⊙ Er is (enige) ruimte voor maatwerk (hoewel één vertegenwoordiger kritischer is over de laatste drie punten; zie paragraaf 6.4 en paragraaf 6.5)

De vertegenwoordigers verwachten dat het programma een bijdrage kan leveren aan het toerusten van moeders. Zo stelt de vertegenwoordiger uit gemeente 1, die het programma typeerde als *“een inhoudelijk goed product”*, dat ze denkt dat het programma kan bijdragen aan meer bewustwording rondom radicalisering: *“Hoe zit het probleem in elkaar, hoe manifesteert het zich, en hoe kun je het signaleren?”*

Overigens verwachten de vertegenwoordigers dat de training niet enkel ter preventie van radicalisering is, maar dat het programma ook inzichten en handvatten kan bieden binnen de opvoedingscontext. Zo stelt één vertegenwoordiger dat ze binnen de gemeente waar zij werkzaam is verwachten dat het programma een bijdrage kan leveren aan het *empoweren* van moeders. Ook zou het meer informatie geven over de opvoeding en omgang met kinderen, bijvoorbeeld op het gebied van sociale media en gespreksvoering met het kind. In de optiek van de vertegenwoordiger uit gemeente 4 is het programma weliswaar *“geframed als [een programma ten behoeve van de preventie van] radicalisering, maar is het een veel breder programma”*, hetgeen een belangrijke overweging was bij het besluit om het programma in de gemeente in te zetten. Deze vertegenwoordiger verwacht ook dat het programma ouders kan sterken in hun vermogen om te reageren op diverse zorgwekkende signalen bij hun kinderen:

“Dat zag ik gelijk wel. Het is een veel breder programma als het gaat om de problemen van jongeren, of het nu gaat om de afslag radicalisering, criminaliteit, of school niet af willen maken en zich daardoor vervreemd voelen van de samenleving. Dat sprak me wel heel erg aan. Niet alleen op dat specifieke probleem.”

6.3. Binnen welk beleidsveld is het ingezet, welke raakvlakken zijn er met andere beleidsvelden en hoe is hiermee omgegaan?

Binnen gemeente 1 is Oumnia Works een programmaonderdeel van het beleidsveld radicalisering/polarisatie. Dit valt weer onder het integraal veiligheidsbeleid van de gemeente, waar het dient als een van de speerpunten. De vertegenwoordigers van gemeente 1 stellen dat er raakvlakken zijn met de beleidsterreinen maatschappelijk beleid (jongerenwerk, welzijnswerk, GGZ), werk en inkomen en bevolkingsregister (BRP).

De vertegenwoordiger van gemeente 2 geeft aan dat bovenstaande vraag (zie titel) voor haar lastig is te beantwoorden. Het programma raakt volgens deze vertegenwoordiger enerzijds aan beleid met betrekking tot de preventie van radicalisering, maar anderzijds aan het gebied van opvoedingsondersteuning. Zij geeft daarbij aan dat, in het kader van lokale actieprogramma's ten behoeve van het voorkomen van tegenstellingen en radicalisering, zaken niet ergens apart worden weggezet, maar juist integraal worden opgepakt.

Gemeente 3 geeft aan: *“Eigenlijk zit het onder het radicaliseringsverhaal bij [het beleidsveld] veiligheid.”* Volgens de vertegenwoordiger had het inhoudelijk gezien ook ondergebracht kunnen worden bij ‘samenleving’, een ander beleidsveld binnen de gemeente. Daarbij stelt ze:

“Waar het gaat om veel preventieve projecten, juist ook omdat we ze meer inzetten tegen polarisatie, niet zozeer radicalisering, kom je al snel bij ‘samenleving’ terecht.”

Gemeente 4 werkt sinds 2014 op basis van opgaven. Dat betekent dat er niet wordt uitgegaan van beleidsdomeinen/-velden, maar van maatschappelijke opgaven. Eén van de geformuleerde opgaven waar de huidige training is ingezet is ‘sociale stabiliteit’: *“De training wordt gegeven op het snijvlak van het sociale en veiligheidsdomein”*.

De vertegenwoordiger van gemeente 5 geeft aan dat het programma is ingezet door de directie ‘veiligheid’, als onderdeel van de beleidsvelden ‘polarisatie’ en ‘radicalisering’. Een speerpunt binnen deze velden is de verhoging van maatschappelijke weerbaarheid. Er bestaat zowel een stuurgroep als een werkgroep ‘sociale veiligheid’ binnen de gemeente, waarin onder andere de voortgang van Oumnia wordt besproken. Hierin zijn ook vertegenwoordigers uit andere relevante beleidsvelden betrokken die raakvlakken hebben met Oumnia, zoals emancipatie, integratie, onderwijs/voortijdig schoolverlaten, jeugdzorg en sociale zaken.

6.4. Welke partners zijn er nodig om het programma uit te voeren en hoe waarderen zij de samenwerking?

Vertegenwoordigers wijzen in de eerste plaats naar het belang van een goede samenwerking tussen de organisatie van Oumnia Works en lokale partners. Daarnaast wordt ingegaan op de samenwerking tussen Oumnia Works en de gemeente zelf.

6.4.1. Samenwerking tussen Oumnia Works en lokale partijen

Het belang van samenwerking tussen Oumnia Works en lokale partners komt nadrukkelijk naar voren in de gesprekken met verschillende vertegenwoordigers. Oumnia Works werkt in de verschillende gemeenten samen met diverse partners, zoals vrouwenorganisaties, wijkcentra, welzijnsorganisaties, scholen en moskeeën. Deze partners bieden in de eerste plaats een (geschikte) locatie voor de trainingen. Veelal waren de partners al bekend bij moeders, omdat ze deze bijvoorbeeld regelmatig bezochten, al dan niet voor sociale activiteiten. Daarnaast kunnen de lokale partners een rol vervullen bij werving.

Volgens de vertegenwoordiger uit gemeente 5 vormen ‘sleutelfiguren’ binnen de samenwerkende organisaties een belangrijke verbindende factor tussen Oumnia Works en moedergroepen. De vertegenwoordiger van gemeente 4 vertelt over een geworven groep moeders die al eerder samenkwam bij de lokale partner: *“Het stapje [voor moeders] om naar zo’n training te gaan met elkaar ... ik denk dat het wel vertrouwd was [...] Dat het voortborduurde op wat er al was maakt het volgens mij minder ingewikkeld zo’n groep samen te stellen.”*

In één gemeente was er in eerste instantie wel minder draagvlak voor samenwerking bij de lokale partijen en zijn er minder groepen getraind dan oorspronkelijk de bedoeling was. De vertegenwoordiger van gemeente 2

geeft aan dat het wervingsproces in haar gemeente wat ongelukkig verliep. In deze gemeente waren lokale organisaties en moeders niet direct enthousiast over de komst van Oumnia Works. De vertegenwoordiger noemt als mogelijke reden voor de weerstand dat Oumnia Works niet geworteld is in de gemeente: *“Men voelde zich overvallen door zo’n externe partij uit Den Haag: ‘Wat kan dat nou zijn?’”* Ook zou volgens haar kunnen hebben meegespeeld dat het programma een *“oplossing [bood] voor een probleem dat nog niet zo scherp op het netvlies stond van mensen in de wijk [...]”*. In de optiek van de vertegenwoordiger kan het er ook mee te maken hebben dat de personen die in hun gemeente vanuit Oumnia Works aan het programma verbonden waren misschien nog niet zo gewend waren om actief ‘acquisitie’ te moeten verrichten. Overigens geeft zij wel aan dat zij verwacht dat de werving bij nieuwe trainingssessies makkelijker zal gaan. Er zijn het afgelopen jaar de nodige contacten gelegd, de stad kent het inmiddels en er is nu meer interesse voor. Onder meer omdat deelnemers vorig jaar enthousiast waren over het programma.

6.4.2. Samenwerking tussen Oumnia Works en de gemeenten

De verschillende gemeenten zijn overwegend tevreden over de samenwerking met Oumnia Works. Zo stelt de vertegenwoordiger van gemeente 3:

“De samenwerking ging goed. Oumnia is gewoon goed bereikbaar, pakt dingen op, neemt contact op met de organisaties. Het gaat niet altijd even snel aan alle kanten, maar dat heeft gewoon een beetje met de dynamiek te maken, niet zozeer met de samenwerking.”

Waar het gaat om de “dynamiek” bedoelt ze dat er soms wat voorwerk moest worden verricht om bij lokale partijen draagvlak te creëren voor de training. De vertegenwoordigers van gemeente 4 en 5 zijn eveneens zeer tevreden en hadden geen op- of aanmerkingen waar het gaat om samenwerking tussen betrokken partijen. *“[Het] liep gewoon goed”*, aldus de vertegenwoordiger van gemeente 4. Ook de vertegenwoordiger van gemeente 2 is tevreden over de samenwerking, ondanks de moeilijkheden bij de start (zie vorige paragraaf). Ze brengt wel naar voren dat het soms lastig was om te bepalen met wie ze afspraken maakte: directe betrokkenen vanuit Oumnia Works of de programmaleider die het programma begeleidde vanuit SZW. Dit kon vertroebelend werken en zorgen voor vertragingen. Ze beschouwt dit echter als een kinderziekte van het programma.

De vertegenwoordigers van gemeente 1 zijn wat kritischer. Hoewel de samenwerking inmiddels beter zou verlopen, vinden beide vertegenwoordigers dat personen die vanuit Oumnia Works betrokken waren bij de uitvoering in deze gemeente soms “dwingend” te werk gingen. Zo stelt één woordvoerder inhoudelijk alle vertrouwen te hebben gehad in het programma, maar de communicatie soms als wat opdringerig heeft ervaren, hetgeen wel invloed heeft gehad op de samenwerking. Als voorbeeld wordt genoemd dat er vanuit Oumnia Works sterk wordt aangedrongen op de borging van het programma, op dusdanige manier dat de gemeente zich enigszins gedwongen voelde hier een standpunt over in te nemen, zelfs toen ze dat (nog) niet kon.

Ook liep de communicatie tussen de trainster en de gemeente soms moeizaam: *“Beloftes over de terugkoppeling, evaluatie en op de hoogte gehouden werden ook niet consequent nageleefd.”* Ze hebben dit aangekaart bij de leiding binnen Oumnia, waarop dit is verbeterd: *“[...] maar het had wel een lange aanloop nodig”*. Dit kan mogelijk te maken hebben met het gegeven dat de landelijke uitrol pas was gestart. Met andere woorden: deze moeizame communicatie is wellicht een kinderziekte van het programma in plaats van een structureel probleem. Hoewel de samenwerking met de gemeente volgens deze vertegenwoordigers dus niet altijd even soepel verliep, wil één van hen nog wel benadrukken dat hij *“enorme waardering”* heeft voor de personen die vanuit Oumnia Works betrokken zijn in deze gemeente: *“Ze staan voor hun project en dat is alleen maar te waarderen.”*

6.5. Hoe waarden zij de aanpak van het programma Oumnia Works en wat zijn de ervaren opbrengsten van het programma voor moeders?

De vertegenwoordigers is ook gevraagd in hoeverre ze de aanpak als effectief beschouwen. De meeste vertegenwoordigers geven aan dat ze de effectiviteit (vooralsnog) niet goed kunnen beoordelen omdat preventieve activiteiten (in het kader van het tegengaan van radicalisering) in algemene zin lastig te meten zijn en het programma pas erg kort draait.

Vertegenwoordigers noemen wel enkele bijvangsten. Zo denkt de vertegenwoordiger van gemeente 5 dat de training bijdraagt aan *empowerment* van de deelnemers en het verstevigen van de onderlinge banden tussen moeders. Ook stelt één van de vertegenwoordigers dat ze door Oumnia Works beter zicht hebben gekregen op de behoeften van moeders. Een derde bijvangst is dat de wijze waarop het programma is ontwikkeld kan dienen als voorbeeld bij de ontwikkeling van andere programma's. Tot slot vinden twee vertegenwoordigers het van meerwaarde dat er door initiatieven als Oumnia Works meer aandacht is gekomen voor bottom-up projecten uit de eigen gemeenschap.

Verschillende vertegenwoordigers hebben positieve signalen gekregen vanuit de deelnemers en lokale partners. Zo stelt de vertegenwoordiger uit gemeente 2 dat: “[...] *het programma goed ontvangen is en er dit jaar meer interesse voor is. Dus in die zin hebben ze het goed gedaan.*” In gemeente 4 zijn de moeders met een dagelijkse krant in gesprek gegaan over het programma. De vertegenwoordiger zegt hierover:

“Je zal dat van hen ook wel horen denk ik, maar die [moeders] waren dus super enthousiast [...] Die zijn al [met een krant] wezen praten. Daar sprak ook wel het enthousiasme uit, en dat er een wereld voor hen is opengestaan wat betreft waar hun kinderen mee te maken hebben.”

Volgens de vertegenwoordiger van gemeente 5 bleek uit de evaluatieformulieren die deelnemers na afloop van de training hebben ingevuld dat deze zeer wordt gewaardeerd door de deelnemers. Ook heeft Oumnia Works een terugkomdag georganiseerd voor alle oud-deelnemers aan de training in deze gemeente. De opkomst was groot, hetgeen de vertegenwoordiger ziet als een indicatie van goede waardering. Deze vertegenwoordiger merkt ook op dat lokale samenwerkingspartners het programma bij andere lokale organisaties aanraden. Andere vertegenwoordigers wijzen eveneens op tevredenheid onder lokale partners. De vertegenwoordiger uit gemeente 4 stelt: “[De lokale partners] *hebben allebei nog een training willen doen. Dat lijkt me de beste graadmeter.*”

6.6. Welke verbeterpunten en aanknopingspunten voor doorontwikkeling zien zij voor het programma?

6.6.1. Inhoudelijk programma

Ten aanzien van de inhoud van het programma van Oumnia Works laten de vertegenwoordigers uit de verschillende gemeenten weten weinig concrete verbeterpunten te hebben. Zo stelt een van hen: *“ik heb niet zoiets teruggekregen als ‘dit hebben we gemist’, of ‘dit klopt niet’”. Een vertegenwoordiger uit een andere gemeente merkt op: “Ik heb er wel over nagedacht van tevoren, maar ik heb zelf niets.”*

Eén vertegenwoordiger die aanwezig was bij de uitvoering van de module ‘Identiteit en burgerschap’, merkt wel op dat het hem opviel dat binnen de bijeenkomst erg lang werd gesproken over diversiteit binnen de islam, maar dat andere vormen van diversiteit in Nederland (buiten de islam) niet of nauwelijks aan de orde kwamen. Gelijktijdig merkt hij op dat bewustzijn over diversiteit binnen de islam wel als waardevol en informatief werd

gezien door de moeders: *“kennelijk was er ook wel behoefte aan [...] Ze waren gretig om dat tot zich te nemen, dat merkte je wel”*.

Ook wordt door een andere vertegenwoordiger opgemerkt dat een terugkomdag een mooie toevoeging zou zijn op het bestaande programma.

6.6.2. Vraaggericht werken

De vertegenwoordiger uit gemeente 2 vindt dat Oumnia Works op dit moment nog te veel een aanbodgericht programma is. Een meer vraaggerichte benadering met meer ruimte voor maatwerk lijkt haar op termijn wenselijk. Zo stelt de vertegenwoordiger dat het voor de gemeente prettig is als je nog wat in het programma kan schuiven en/of aanvullen op basis van de behoeften binnen de lokale context.

Waar het gaat om vraaggericht werken stelt de vertegenwoordiger uit gemeente 4 dat het wellicht interessant kan zijn om ook een “lichtere vorm” van de training aan te bieden: *“Ik snap wel dat ze die zeven dagdelen willen, maar als je een doelgroep hebt die dat te zwaar vindt ...?”* Gelijktijdig merkt deze persoon op dat hij of zij niet het best geplaatst is hier advies in te geven, en er in dezen beter kan worden afgegaan op de behoeften die moeders zelf uitten.

6.6.3. Lokale inbedding van trainsters

De vertegenwoordiger die een meer vraaggerichte benadering voorstelt (zie hierboven), geeft ook aan dat ze graag zou zien dat het train-de-trainersprogramma wordt ingezet om lokaal mensen op te leiden. Het lijkt haar goed om professionals te trainen op een wijze die hun in staat stelt op termijn zelf een Oumnia Works-achtig programma op te starten. Nu is de gemeente om het programma uit te voeren afhankelijk van trainsters van buitenaf. Op de lange termijn acht deze vertegenwoordiger dit echter niet wenselijk. Het zou in haar optiek goed zijn als mensen die zijn ingebed in de stad het verhaal kunnen vertellen. Ze laat ook blijken dat ze denkt dat dit de werving kan vergemakkelijken.

Twee ambtenaren uit gemeente 1 brengen eveneens naar voren dat lokaal ingebedde trainsters de werving van deelnemers eventueel makkelijker kan maken. Men heeft, als men van buiten de lokale context komt, *“misschien wat langer nodig om een netwerk op te bouwen”*. Overigens is dat in hun optiek goed te ondervangen met wat extra tijdsinvestering en een goede samenwerking met lokale partners. Het al dan niet ingebed zijn van trainsters in de stad is volgens hen echter niet noodzakelijkerwijs van invloed op de kracht van de boodschap. Zo stelt een van hen dat het: *“er niet om [gaat] of ze uit de lokale context komen. Het gaat erom dat ze die moeders kunnen raken en de inhoud goed over kunnen brengen.”* Volgens deze vertegenwoordigers zijn de betrokkenen vanuit Oumnia Works hier heel goed toe in staat.

6.6.4. Betrekken van vaders

Waar het gaat om de doelgroepen die met het programma worden aangesproken, stellen twee vertegenwoordigers dat het de overweging waard is om het programma in de breedte door te ontwikkelen. In het speciaal verwijst men hierbij naar trainingsmogelijkheden voor vaders dan wel partners. Zo lijkt het een vertegenwoordiger een waardevolle aanvulling op bestaand aanbod: *“want opvoeden doe je met zijn tweeën toch?”* Een vertegenwoordiger uit een andere gemeente, die hier eveneens de toevoegde waarde van inziet, merkt op dat er binnen de gemeente ook wel animo voor was: *“Er zijn hier overigens buurtvaders actief, en die hadden zoiets van ‘dat zou ik ook wel willen’.”*

Daarnaast zegt een vertegenwoordiger dat het mogelijkwijs van meerwaarde kan zijn om partners/ vaders *binnen* de training te betrekken. Hoewel deze vertegenwoordiger aangeeft dat ze zich kan voorstellen dat het voor een zekere groep moeders goed is om alleen met dames onderling met de thematiek aan de slag te gaan, denkt de woordvoerder dat het (af en toe) betrekken van partners van waarde kan zijn.

6.6.5. Borging van het programma

Tot slot brengt een vertegenwoordiger nog naar voren dat het wegvallen van versterkingsgelden van invloed kan zijn op de continuïteit van het beleid op het terrein van radicalisering, en daarmee ook op voortzetting en borging van het programma binnen de gemeente:

“We hebben de afgelopen jaren een aardig beleid op radicalisering opgebouwd. Maar dat is voor het grootste deel gefinancierd met rijksgeld, met de versterkingsgelden. Wij kunnen niet garanderen dat als dat afloopt dit verder gaat op dezelfde manier. Dat heb ik ook nog tegen de NCTV gezegd, en wij zijn niet de enige gemeente die dat zegt.”

Volgens de vertegenwoordiger moet men ervoor waken dat zich niet hetzelfde voor gaat doen als enige jaren geleden. Toen destijds het thema radicalisering niet meer hoog op de agenda stond *“stopte de financiering en stortte de boel als een kaartenhuis in”*.

6.7. Conclusie

Het programma werd voornamelijk vanuit het NCTV aangeboden en overgenomen door de gemeente. De woordvoerders zijn positief over de potentie van de training hoewel ze geen uitspraken hebben gedaan over de daadwerkelijke effectiviteit van de training. Hoewel er vanuit gemeenten soms wat ‘masseerwerk’ is verricht om draagvlak voor het programma te creëren bij partnerorganisaties, hebben zij zich grotendeels buiten de samenwerking tussen Oumnia Works en lokale partners gehouden.

De training wordt positief beoordeeld door de vertegenwoordigers, hoewel ze geen uitspraken kunnen doen over de daadwerkelijke effectiviteit van de training. Ze zien echter wel de potentie en de aansluiting van de training op de behoefte van de moeders. Hierbij wijzen de woordvoerder erop dat resultaten niet enkel gezocht dienen te worden op het terrein van de preventie van radicalisering. Meer algemeen zouden moeders worden gesterkt met inzichten, kennis en handvatten die niet alleen bijdragen aan hun eigen weerbaarheid, maar hun ook kunnen helpen bij het weerbaar opvoeden. De diversiteit in aanpak en onderwerpen wordt expliciet benoemd als positief onderdeel van de training.

De vertegenwoordigers hebben het idee dat de samenwerking tussen Oumnia Works en lokale partners overwegend goed verloopt. Het programma is voornamelijk ingezet vanuit het veiligheidsbeleid, hoewel er ook aangegeven wordt dat andere (sociale) beleidsvelden gerelateerd zijn aan de training en dat vooral een integrale aanpak van preventie van radicalisering (over meerdere beleidsvelden) werkt. Hoewel enkele vertegenwoordigers wat opstart- en communicatieproblemen ervoeren, verliep ook de samenwerking tussen gemeenten en Oumnia Works meestal goed.

7. Samenvatting, conclusies & aanbevelingen

7.1. Introductie

Dit hoofdstuk zal de bevindingen samenvatten. Daarna zullen voorgaande hoofdvragen worden beantwoord. Tot slot zullen enkele implicaties voor doorontwikkeling van het programma worden besproken.

7.2. Belangrijkste resultaten van de interviews

7.2.1. Interviews met moeders

Veel moeders verwachtten voorafgaand aan de training dat ze vooral meer zouden leren over (het herkennen van) radicalisering. Ook gaven enkele moeders aan meer te willen leren over het opvoeden van hun kind in het algemeen en hier handvatten voor te krijgen. Volgens de meeste moeders heeft de training hier meer dan voldoende aan voldaan en sloot deze goed aan op de behoeften. Zo geven moeders bijvoorbeeld aan dat ze zich meer bewust zijn van wat radicalisering is, hoe je mogelijke signalen zou kunnen herkennen en waar je terecht kunt voor hulp. Verder stellen sommige moeders dat ze meer bewust letten op het gedrag van hun kinderen (waaronder hun socialemediagebruik) en dat zij beter weten hoe je hierover het gesprek aangaat. Hierop aansluitend is de training ook belangrijk geweest in de *empowerment* van de moeders, vooral in hun rol als opvoeders. De brede aanpak van de training, waarbij niet alleen het onderwerp radicalisering werd behandeld maar ook opvoeding in het algemeen, contact met kinderen en (culturele) identiteit in de samenleving droeg sterk bij aan de positieve waardering van de training. Daarbij laten verschillende moeders blijken dat ze de lessen die ze hierover hebben geleerd ook in de praktijk proberen toe te passen. Ook geven enkele moeders aan dat ze zich meer bewust zijn van hun eigen (islamitische) achtergrond en cultuur.

De gesproken moeders hebben geen gebruik gemaakt van de helpdesk. Wel achten ze het van belang dat er een helpdesk is, want andere moeders zouden er volgens hen veel aan kunnen hebben. Sommigen hebben het nummer van de helpdesk ook bewaard of het bij anderen onder de aandacht gebracht. Verschillende moeders geven ook aan dat ze andere informatie uit de cursus bij anderen onder de aandacht hebben gebracht, zoals bij vaders, vriendinnen of andere moeders. Ook hebben meerdere deelnemers het volgen van de cursus aanbevolen.

De moeders noemen verschillende verbeterpunten en/of aanknopingspunten voor doorontwikkeling:

- ⊙ Volgens sommige moeders hadden de bijeenkomsten soms langer mogen duren. Bepaalde thema's (b.v. contact met je puber) hadden in hun optiek meer tijd verdiend;
- ⊙ Ook geven moeders aan dat ze tijdens de training graag meer tijd hadden gehad om naast radicalisering nog meer andere onderwerpen te bespreken rondom opvoeden en ouderschap en/of specifieke jeugd-, opgroei- en opvoedingsproblematiek;
- ⊙ Voor enkele moeders was de training te laagdrempelig. Zij geven aan dat zij behoefte te hebben aan meer inhoudelijke diepgang;
- ⊙ Meerdere moeders hadden graag lesmateriaal mee naar huis hadden gekregen, onder meer om het aan anderen zoals hun partners te laten zien.

Tot slot, veel moeders geven aan interesse te hebben in een vervolgtraining, maar dan wel in een ander jasje, meer verdiepend of met jongeren of vaders erbij. Andere moeders geven aan dat zij tijdens een eventuele vervolgtraining andere onderwerpen met betrekking tot de opvoeding van hun kinderen zouden willen bespreken.

7.2.2. Samenvatting bevindingen interviews met trainsters

De trainsters geven aan tevreden te zijn over de wijze waarop zij zijn voorbereid op het geven van de training en ze zijn ook zeer positief over de training zelf. De diversiteit van de train-de-trainerscursus wordt gezien als waardevol en ook de meeloopdagen en handleiding worden in algemene zin positief beoordeeld. Wel wijzen zij erop dat het van belang is dat de handleiding en cursus regelmatig worden geactualiseerd. Ook wordt aangegeven dat het goed zou zijn dat er naast de handleiding meer verdiepende achtergrondinformatie beschikbaar wordt gesteld. Volgens de trainsters is de relevantie van de verschillende onderwerpen groot en sluit het programma in vorm en opzet goed aan op de behoeften. Randvoorwaarden en succesfactoren van de training zijn onder andere de laagdrempeligheid, toegankelijkheid, en de interactieve aard van het programma, de capaciteit van trainsters om in te spelen op verschillen binnen de groep, een goede samenwerking binnen het team en met samenwerkingspartners, en oog voor evaluatie en kwaliteitsbewaking. Ook de diversiteit van de onderwerpen en de veilige omgeving die wordt gecreëerd worden benoemd. Een van de voornaamste opbrengsten van de training is volgens de trainsters het toegenomen bewustzijn onder de moeders rondom het thema radicalisering. Moeders leren beter hoe ze signalen kunnen herkennen, wat het belang is van hun eigen rol als opvoeder om radicalisering te voorkomen en hoe ze contact kunnen leggen en onderhouden met hun kinderen. De verschillende perspectieven en handvatten die de moeders zijn aangereikt tijdens de training worden overgenomen en regelmatig in de thuissituatie toegepast en taboeonderwerpen worden bespreekbaar gemaakt.

Alle trainsters geven aan moeders te hebben doorverwezen naar de helpdesk of andere hulpverlening. Ze laten blijken dat de (hulp)vragen van deze moeders divers zijn. Zo maken trainsters melding van hulpvragen rondom huiselijke, relatie-, opvoedings- en gedragsproblemen bij kinderen. Ook geven trainsters aan een moeder te hebben doorwezen die in hun omgeving te maken had met radicalisering. Trainsters geven aan minder goed zicht te hebben op hoe dit een vervolg krijgt. Wel is aangegeven dat de helpdesk een luisterend oor kan bieden en kan helpen bij het doorverwijzen naar andere hulpverlening of hulpbronnen.

De trainsters benoemen ten slotte nog enkele verbeterpunten en punten voor doorontwikkeling:

- ④ De voorbereidende train-de-trainerscursus en de handleiding dienen met regelmaat geactualiseerd te worden;
- ④ Verschillende trainsters denken dat er voor sommige moeders, veelal hoger opgeleid, meer diepgang nodig is tijdens de training. Ook ervaren zij dat moeders vaak meer tijd willen besteden aan de onderwerpen die worden besproken;
- ④ De helft van de trainsters geeft aan dat zij vanuit de moeders het signaal krijgen dat het van meerwaarde kan zijn om de vaders – de echtgenoten van de moeders –, meer te betrekken bij de training of de training beschikbaar te maken voor de vaders;
- ④ Enkele trainsters suggereren daarnaast dat het overwegen waard is om de training in aangepaste vorm te geven aan oudere moeders en moeders met jonge kinderen;
- ④ Tot slot wordt naar voren gebracht dat het ook het overwegen waard is om moeders enige tijd na afloop van het traject nog een keer bij elkaar te brengen om zaken nog eens te bespreken en zo de effecten levend te houden.

7.2.3. Samenvatting bevindingen interviews met gemeenten

Een belangrijke reden dat het programma is ingezet binnen gemeenten is dat het vanuit de NCTV werd aangeboden. Men had vertrouwen in de aanpak van de training en men verwachtte dat het programma een bijdrage kan leveren aan het toerusten van moeders. Sterke punten van de training vindt men onder meer de brede aanpak van de training (bespreken van meerdere onderwerpen naast radicalisering), de ruimte voor

moeders om te oefenen en ervaring uit te wisselen, de matching van trainsters met de doelgroep, de wijze waarop deelnemers worden geworven, de helpdesk en nazorg, dat het een bottom-up initiatief is en dat (er een zekere) ruimte is voor maatwerk. Een vertegenwoordiger vindt wel dat het programma nog te aanbodgericht is. Zij zou graag een meer vraaggerichte benadering zien.

Het programma is overwegend ingezet vanuit het beleidsveld veiligheid, maar vertegenwoordigers laten blijken dat beleid op het gebied van preventie van radicalisering integraal dient te worden aangepakt. Ook wijzen ze op het belang van een goede samenwerking tussen Oumnia Works, lokale samenwerkingspartners en de gemeente. Volgens hen vormen 'sleutelfiguren' bij lokale samenwerkingsorganisaties een belangrijke verbindende factor tussen Oumnia Works en moedergroepen.

Vertegenwoordigers zijn voorzichtig met het benoemen van concrete opbrengsten van het programma. Zo wordt opgemerkt dat onderzoek dit zou moeten uitwijzen, dat de (lange termijn-) effecten van dergelijke preventieve activiteiten (in het kader van het tegengaan van radicalisering) in algemene zin lastig te meten zijn en het programma pas erg kort draait. Wel geven sommige vertegenwoordigers aan ervan overtuigd te zijn dat moeders met het programma beter worden toegerust.

Ook de vertegenwoordigers van gemeenten benoemen enkele verbeterpunten en punten voor doorontwikkeling. Deze zijn als volgt:

- ⊙ Binnen de module 'Identiteit en burgerschap' wordt er volgens een van de vertegenwoordigers op dit moment te veel aandacht besteed aan diversiteit binnen de islam, en is daardoor te weinig aandacht voor diversiteit binnen de Nederlandse samenleving. Het lijkt hem wenselijk ook hier aandacht aan te besteden;
- ⊙ Eén vertegenwoordiger merkt op dat een terugkomdag een mooie toevoeging zou zijn op het bestaande programma, om met de moeders in gesprek te gaan over wat ze aan de training hebben gehad;
- ⊙ Eén vertegenwoordiger stelt dat het goed zou zijn om lokaal mensen te trainen zodat zij zelf op termijn een Oumnia Works-achtig programma op kunnen starten. Het zou volgens deze woordvoerder goed zijn als mensen die zijn ingebed in de gemeente een dergelijke training zouden kunnen geven;
- ⊙ Meerdere vertegenwoordigers wijzen op het belang van het betrekken van vaders, middels een training die hierop is toegespitst of door hen te betrekken binnen de training. Dit zou het bereik van de training kunnen vergroten;
- ⊙ Eén vertegenwoordiger wijst erop dat het wegvallen van versterkingsgelden de continuïteit van het beleid op het terrein van radicalisering onder druk kan zetten en daarmee eveneens de borging van het programma binnen de gemeente.

7.3. Algemene conclusie

De volgende twee vragen stonden centraal bij het evaluatieonderzoek 'Oumnia Works':

- ⊙ Hoe waarderen de deelnemers, trainsters en vertegenwoordigers van de gemeente het programma Oumnia Works?
- ⊙ Wat zijn in de ervaring van de betrokkenen de opbrengsten van het programma? In hoeverre draagt het bij aan bewustwording omtrent radicalisering onder moeders en biedt het moeders handelingsperspectieven?

Om deze vragen te kunnen beantwoorden hebben we verschillende deelvragen gesteld. Deze vragen zijn in drie bovenstaande hoofdstukken behandeld. Hieronder zullen we voorgaande hoofdvragen kort beantwoorden.

7.3.1. Waardering voor het programma

Alle betrokkenen (moeders, trainsters, vertegenwoordigers van gemeenten) zijn overwegend zeer tevreden over het programma Oumnia Works. Als zodanig wijzen de resultaten van het onderzoek in dezelfde richting als de eigen interne evaluatie (zie bijlage 1). De waardering voor het programma is dus groot. Het programma lijkt zowel in inhoud, opzet en werkvormen overwegend goed aan te sluiten op de behoeften van deelnemende moeders. De diversiteit van de onderwerpen, de interactieve aard van de training en de open en veilige omgeving waarin de training werd gegeven zijn maar enkele van de positieve aspecten die genoemd zijn door zowel moeders, trainsters als gemeentevertegenwoordigers.

Enkele moeders hadden wat meer inhoudelijke diepgang in het programma gewild en andere moeders wilden graag meer tijd om langer door te praten over andere onderwerpen (bijvoorbeeld met betrekking tot de opvoeding) of hadden graag een langer traject aan bijeenkomsten gezien. Een observatie die ook uit gesprekken met trainsters naar voren komt. Trainsters geven aan meer behoefte te hebben gehad aan verdiepende informatie die ze moeders zouden kunnen meegeven en ook geven ze aan meer actuele informatie te willen hebben bij de voorbereiding (train-de-trainerscursus) en in de handleiding. Een tweetal gemeenten ervoer wat opstart- en communicatieproblemen, maar dat neemt niet weg dat zij het programma over het algemeen positief beoordelen.

7.3.2. Ervaren opbrengsten

Op basis van de gesprekken met betrokkenen concluderen we dat de training bijdraagt aan de beoogde (sub)doelen van het programma (zie paragraaf 3.1.2 en 3.1.5.). De training maakt onderwerpen rondom radicalisering en opvoeding effectief bespreekbaar onder deelnemende moeders. De manier waarop de training is gegeven heeft hier volgens alle betrokkenen aan bijgedragen. Er is een sfeer gecreëerd waar moeders open hun ervaringen durfden te delen en zodoende van elkaar konden leren. Interessant is ook dat veel moeders aangeven dat ze de inzichten die zij tijdens de training hebben opgedaan ook buiten de trainingsgroep met anderen in hun directe omgeving hebben gedeeld.

Op basis van de interviews met betrokkenen kan ook worden gesteld dat het programma bijdraagt aan het stimuleren van bewustwording rondom radicalisering. Moeders geven bijvoorbeeld aan dat ze door de training meer bewust zijn van wat radicalisering is, hoe jongeren (online) geronseld kunnen worden en wat mogelijke signalen van radicalisering zouden kunnen zijn. Daarbij heeft het programma moeders meer bewust gemaakt van hun rol als opvoeders en hun invloed bij de opvoeding en heeft het de moeders handelingsperspectieven geboden voor (de omgang met problematiek in) de opvoeding. Moeders hebben meer geleerd over het begeleiden van het socialemediagebruik van kinderen, het toezicht houden op en communiceren met pubers, praten over moeilijke onderwerpen en grenzen stellen. Uit gesprekken met zowel deelnemers als trainsters is gebleken dat de moeders de lessen ook in de praktijk hebben toegepast.

Ook hebben sommige geïnterviewde deelnemers door het programma beter zicht gekregen op de hulpbronnen die ze kunnen aanspreken als er zorgen zijn rondom kinderen en hebben ze geleerd hoe belangrijk het is om dergelijke hulpbronnen aan te spreken als dit het nodig is. Uit de gesprekken met trainsters is naar voren gekomen dat veel deelnemers niet goed bekend waren met deze informatie en dat er met de training een bijdrage wordt geleverd aan bewustwording op dit terrein.

Op basis van de interviews kan ook worden geconcludeerd dat een deel van de gesproken deelnemers meer inzicht heeft gekregen in de verschillende stromingen binnen de islam. Gelijktijdig dient opgemerkt te worden dat dit slechts beperkt uit interviews naar voren kwam. Of het programma moeders ook handvatten heeft aangereikt om het gesprek met kinderen aan te gaan over het leven als moslim(a) in Nederland en een tegengeluid kunnen bieden tegen radicale ideeën, zoals met de training wordt beoogd, komt uit het onderzoek niet duidelijk naar voren.

Wel valt uit de interviews op te maken dat diverse moeders zich door de training meer toegerust voelen om te gaan met radicalisering als het zich in hun directe omgeving voordoet. Er zijn ook moeders die hier minder uitgesproken over waren, vooral omdat de moeders niet verwachten dat hun kinderen hier vatbaar voor zijn.

Naast opbrengsten die direct relateren aan de doelstellingen komen uit het onderzoek ook enkele bijvangsten naar voren. Zo brachten alle drie de betrokkenen partijen, de moeders, de trainsters en de vertegenwoordigers onder andere naar voren dat het programma bijdraagt aan de *empowerment* van de moeders, vooral in hun rol als opvoeder van hun kinderen. Verder draagt de training bij aan het versterken van onderlinge banden tussen moeders en zijn ze beter in staat om taboeonderwerpen te bespreken met hun kinderen.

7.4. Implicaties voor doorontwikkeling

Uit het onderzoek komen verschillende aanknopingspunten voor doorontwikkeling naar voren. Ten eerste geven enkele betrokkenen (zowel onder de moeders als onder de trainsters) aan behoefte te hebben aan een terugkomdag; er kan bijvoorbeeld worden gedacht aan het ontwikkelen van een opfriscursus voor moeders die al eens hebben deelgenomen. Ten tweede geven zowel de moeders, trainsters als vertegenwoordigers van gemeenten aan dat vaders meer betrokken zouden kunnen worden bij de training: een aanvullende, of zelfs aparte training voor de vaders kan worden ontwikkeld, of de training kan beschikbaar worden gemaakt voor moeders en vaders tegelijkertijd. Ten derde zou het programma volgens zowel de moeders als de trainsters meer informatie en diepgang kunnen bieden aan moeders die daar behoefte aan hebben. Eventueel kunnen trainsters bij de voorbereiding beter worden toegerust met achtergrondinformatie en verdiepende informatie die ze mee kunnen geven aan moeders die daar behoefte aan hebben. Een andere mogelijkheid, door een van de moeders geopperd, is dat er vooraf aan de training al een selectie wordt gemaakt en de groepen meer specifiek worden samengesteld op basis van niveau en achtergrondkenmerken. Hierop aansluitend is een vierde implicatie voor doorontwikkeling dat er meer tijd wordt begroot voor de training. Door langere sessies te houden ofwel enkele sessies aan het programma toe te voegen kan dieper worden ingegaan op onderwerpen (waar nodig of gewenst), terwijl moeders die juist meer uitleg nodig hebben óók geholpen kunnen worden. Als vijfde is er behoefte aan meer lesmateriaal dat kan worden meegenomen naar huis, om te delen met familie (met name vaders) en/of vriend(in)en.

7.5. Beperkingen van het huidige onderzoek en suggesties voor vervolgonderzoek

Het evaluatieonderzoek kent een aantal beperkingen waardoor het onderzoek niet generaliseerbaar is. Ten eerste komt dit doordat het aantal deelnemers aan het onderzoek beperkt is. De resultaten hebben dus slechts betrekking op de deelnemers aan het onderzoek. Ten tweede zijn de uitspraken in dit rapport subjectief van aard. Met andere woorden: de resultaten zijn interpretatief en kwalitatief van aard en kunnen alleen op die manier bekeken worden en niet gegeneraliseerd worden naar de bredere onderzoekspopulatie. Er dient ook rekening gehouden te worden met dat de onderzoekers bij de werving van respondenten onder de deelnemende moeders afhankelijk waren van bemiddeling van lokale partners en uitvoerders.

Toekomstig onderzoek zou zich kunnen richten op de verankering van de programmatheorie, ofwel onderzoeken of de (theoretische) aannames waarop de werking van dit programma gebaseerd zijn kloppen. Ook zou kunnen worden gedacht over een soort 'effectstudie'. Zo zouden deelnemers bij toekomstig uitgevoerde programma's kunnen worden gevraagd om deel te nemen aan een vragenlijst, voorafgaand aan de training en/of na de volledige training. Deze methode heeft twee voordelen: allereerst kan, door het uitvoeren van een nulmeting, meer gezegd worden over een meetbaar effect van de training. Ten tweede kunnen er dan generaliseerbare uitspraken worden gedaan over de bredere onderzoekspopulatie. Idealiter zou toekomstig onderzoek zich niet enkel richten op de effecten van het programma op moeders, maar ook op wat de uiteindelijke invloed is op hun kinderen.

8. Geraadpleegde literatuur

Hallich, B. & Doosje, B. (2017). *“DIAMANT-plus”: Een methodiek voor de-radicalisering en vergroting van weerbaarheid tegen extremistische invloeden*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam

Oumnia Works (z.d.). *Wat is Oumnia Works?* Beschikbaar op: <http://www.oumniaworks.nl/inhoud-training>

Oumnia Works (2017, Maart). *Trainershandleiding*

Pels, T., & de Ruyter, D. (2011). De relatie tussen opvoeding, socialisatie, ontwikkeling en radicalisering: overzicht van en hiaten in de beschikbare kennis. *Pedagogiek*, 31(2), 117-133.

Pels, T. (2014). *Voorkomen van radicalisering: óók een pedagogische opdracht!* Utrecht: Verwey-Jonker Instituut

van San, M., Sieckelinck, S. en De Winter, M. (2010). *Idealen op drift. Een pedagogische kijk op radicaliserende jongeren*. Den Haag: Boom Lemma

Sikkens, E., van San, M., Sieckelinck, S., & de Winter, M. (2017a). *Parental Influence on Radicalization and Deradicalization according to the Lived Experiences of Former Extremists and their Families*. *Journal for Deradicalization*, (12), 192-226.

Sikkens, E., Sieckelinck, S., San, M., & Winter, M. (2017b). Parental reaction towards radicalization in young people. *Child & Family Social Work*, 22(2), 1044-1053.

Schlaffer, E. & Kropiunnigg, U. A New Security Architecture: Mothers Included, in N. Fink, S. Zeiger, and R. Bhulai, eds., *A Man's World? Exploring the Roles of Women in Countering Terrorism and Violent Extremism* (pp. 54- 75). Abu Dhabi: Hedayah and the Global Center on Cooperative Security, 2016

van Wonderen & Capel (2017). *Weerbaar opvoeden tegen radicalisering: beschrijving, onderbouwing en praktijkevaluatie van een preventieve aanpak van radicalisering onder islamitische jongeren*. Utrecht: Kennisplatform Integratie en Samenleving.

Bijlagen

Bijlage 1: Ingevulde evaluatieformulieren door moeders (periode jan-mei 2017)

Ingevulde evaluatieformulieren door moeders (periode jan-mei 2017)

In dit verslag zijn de evaluatieformulieren die door de moeders zijn ingevuld over de periode januari 2017 t/m mei 2017 verwerkt. Het gaat om landelijke cijfers. Een training start als 15-18 moeders op vrijwillige basis hebben aangegeven mee te willen doen aan de training van zeven bijeenkomsten.

Zie onderstaande tabel voor gegevens over de gemeenten waar de trainingen, over de periode januari t/m mei, hebben plaats gevonden. Achter elke gemeente is te zien hoeveel groepen er getraind zijn. Tevens zijn de locaties aangegeven waar de trainingen zijn gegeven en het land van herkomst van de deelnemende vrouwen.

Gemeente	Aantal groepen	Locatie	Landen herkomst van de deelnemers
Den Haag	19	Basisscholen	Afghanistan
Leiden	1	Vrouwenorganisaties	Antillen
Alphen a/d Rijn	2	Moskeeën	Bosnië
Vlaardingen	1	Professionele	Egypte
Zoetermeer	2	welzijnsorganisaties	India
Gouda	3		Marokko
Huizen	1		Pakistan
			Syrië
			Suriname
			Tunesië
			Turkije
			Somalië
			Turks-Koerd
			Nederland etc

In totaal zijn er 403 vrouwen die de gehele training hebben mee gedaan. De deelnemende vrouwen is gevraagd om een evaluatieformulier in te vullen. Dat gebeurt tijdens de laatste bijeenkomst waarbij moeders ook andere ervaringen meegeven aan de trainster. Van de 403 vrouwen hebben 337 vrouwen het evaluatieformulier ingevuld. De overige 66 evaluatieformulieren zijn niet ingevuld, omdat deze vrouwen er tijdens de afsluiting niet bij konden zijn vanwege privé-omstandigheden of omdat ze het formulier niet wilden invullen.

Scores per module van alle ingevulde evaluatieformulieren

Had ik maar	203	121	99	53	4	9
Oumnia speelt	57	151	231	6	4	3
Contact met je puber	99	235	145	29	4	6
Sociale media opvoeding	89	202	75	125	6	4
Hulpbronnen	80	230	120	9	1	11
Identiteit en burgerschap	89	220	129	9	2	14
	547	1036	727	200	19	47

Uitleg van de afbeeldingen die gebruikt worden

- : Het raakte mij
- : Ik heb er van geleerd
- : Het was leuk om te doen
- : Ik vond het schokkend
- : Het was niet nuttig
- : Ik weet het niet

*Moeders mogen meerdere vinkjes per module zetten. Ze kunnen voor bijvoorbeeld de module Social media vinden dat ze er veel van geleerd hebben en dat ze het ook schokkend vonden.

Totaal score alle ingevulde evaluatieformulieren van de moeders.

Gemiddelde scores van de 337 ingevulde formulieren	Score	Schaal
Rapportcijfer (voor de gehele training)	8,4	Schaal 1-10
Taalniveau	4,5	Schaal 1-5
Filmpjes (keuze van de filmpjes)	4,2	Schaal 1-5
Tijd (Tijdsduur van de training)	4,2	Schaal 1-5
Frequentie van de training	4,9	Schaal 1-5

labyrinth onderzoek & advies